

Енеїда
Вергілій

Істини

Вергілій (70–19 рр. до н.е.) – поет Стародавнього Риму, автор знаменитої «Енеїди», що оспівує легендарне походження римського народу. Поема Вергілія пов'язана з гомерівським епосом і була створена з орієнтацією на нього. У перших шести піснях вона сюжетно наслідує «Одіссею» (тут розповідається про мандри Енея із Трої в Італію), в наступних шести – «Іліаду» (тут ідеться про війну й заснування Риму). Поема Вергілія відзначається високими художніми якостями, що забезпечило їй виняткове місце в історії європейської літератури.

Вергілій

Енеїда

Книга перша

Еней флот, що від берегів Трої прямує до Італії, настигає буря, наслана богинею Юноною. Але бог Нептун рятує троянців з рештками їх кораблів, і вони щасливо виходять на африканське узбережжя. Заспокоюючи матір Енея, богиню Венеру, Юпітер запевняє її, що доля Енея і слава його потомства залишаться незмінними; він посилає бога Меркурія до тірійців, щоб прихилити їх до троян. Венера з'являється Енеєві і розповідає йому про Карфаген і царицю Дідону. Еней прибуває до Карфагена і оглядає місто й храм. Дідона гостинно приймає Енея та його супутників. Еней посилає по свого сина Іула. Щоб викликати в Дідони любов до Енея, Венера підмінює його сина Купідомом. Урочиста учта у Дідони на честь Енея.

Ратні боріння й героя вславляю,[1 - У заспіві, в якому стисло викладається тема «Енеїди» та міститься традиційне звертання до музи, Вергілій не згадує імені свого героя, бо кожний римлянин прекрасно знав, що з Трої до Лація прибув саме Еней.] що перший із Трої,

Долею гнаний, прибув до Італії, в землі лавінські.[2 - Землі лавінські – територія міста Лавінії на західному узбережжі Лація, заснованого, за легендою, Енеем на честь Лавінії, дочки царя Латина, з якою він одружився після переможної війни з Турном.]

Довго всевишня по суші і морю ним кидала сила,

Бо невблаганна у гніві Юнона була безпощадна.

5 Досить натерпівся він у війні, поки місто поставив,

Переселивши у Лацій богів, звідки рід був латинський,

Родоначалники Альби й мури походили Рима.[3 - Місто Альба-Лонга, засноване сином Енея Асканієм, стало столицею Лація. Тут довгі роки правили нащадки другого сина Енея – Сільвія (від Лавінії). Засновниками ж Рима, за переказом, були брати-близнята Ромул і Рем, сини царівни з Альби-Лонги Реї Сільвії і бога Марса.]

Музо, про всі ті причини згадай нам, чию він образив

Волю божисту і що так царицю богів осмутило,

10 Що навіть мужа такого побожного змусила стільки

Витерпів бід і пригод; чи такі вже боги невблаганні?

Місто старинне було, Карфаген,[4 - Карфаген заснували фінікійські колоністи з міста Тіра в IX ст. до н. е. (814 р.). Отже, зіставлення часу падіння Трої, яке мало місце в кінці XII ст., з заснуванням Карфагена – явний анахронізм.] поселенці сірійські

Там оселились, далеко навпроти Італії й гирла

Тібру; було воно повне багатств і до бою завзяте.

15 Місто те, кажуть, Юнона найбільше з усіх полюбила,

Більше ніж Самос. Тут зброя її, тут її колісниця,

Тут, якщо доля дозволить, і влада над світом найвища

Має постати, – вона і тоді вже про це турбувалась.

Чула, однак, нащадки такі із троянської крові

20 Вийдуть, що вирвуть колись із корінням твердині тірійські,[5 - Натяк на зруйнування Карфагена римлянами в 146 р. до н. е.]

Вийде й народ відтіля, цар могутній, в боях переможець,

Лівії всій на загибель: цю нитку вже випряли парки.

З острахом, щоб не збулось це, Сатурнія ще й пригадала

Давню війну, що вела біля Трої за любих аргейців.[6 - За греків. Юнона була на боці греків під час Троянської війни. В «Енеїді» вона далі переслідує троянців.]

25 Ще не затерлись-бо в пам'яті й гніву причини, жорстокий

Біль не ущух, у серці десь тліли й про присуд Парісів[7 - Троянський царевич Паріс присудив яблуко краси Венері, через що викликав гнів Юнони і Мінерви, які претендували на титул найкрасивішої богині.]

Згадка, і жаль за зневагу краси; й те ненависне плем'я,

Й шана, яку Ганімед тепер має.[8 - Предок Енея Ганімед був поставлений

виночерпієм богів замість дочки Юнони – Геби.] За все це горіла
Гнівом важким до троянців, що скрізь їх морями носило,
30 Тих, що данайці іще не добили й Ахілл невблаганний
Не докінчив. Не впускала їх довго у Лацій, і довгі
Роки ще, долею гнані, вони десь морями блукали.
Стільки зусиль було треба, щоб римський народ утворити!

Ледве земля сікулійська з очей у них зникнути встигла[9 - Свою розповідь починає Вергілій не від падіння Трої, а з часу, коли троянці на сьомому році блукання наближалися до Італії. Попередні події викладені в II і III книгах у розповіді Енея.]

35 Й спінені хвилі солоні вони уже різали міддю,
В серці своєму Юнона, предвічну ховаючи рану,
Так розважала: «То я, переможена, діло облишу
Вже розпочате? І не боронитиму я уступити
В край італійський цареві тевкрійців з тієї причини
40 Тільки, що фатум не хоче? Паллада могла чей спалити
Флот весь аргейців, а їх потопити у морі, хоч винен
Був лиш Ойлеїв Аякс біснுவатий? Сама вона з хмари
Кинула Зевсів бистрий вогонь і розкидала судна,
Збурила хвилі вітрами й вогнем, що у грудях пробитих
45 Палахкотів, закрутила й на скелю стрімку настромила.
Я ж, яка величаюся тим, що цариця я божа,
Зевсова жінка й сестра, із одним лише плем'ям воюю
Стільки вже років. Чи хто іще схоче вклонитись
Юноні І принести на жертovníку їй свою жертву благальну?»

50 Так розважала Юнона у серці, розлюченім гнівом,
І прибула в буревіїв країну, де Австер шаліє,
В землю еольську. Еол тут, в просторій печері замкнувши
Буйні вітри й буревії шумкі, владарює над ними,
В диби заковує, в вежі саджає; вони ж із досади
55 Так у склепіннях гори гомонять, що аж гори лунають
Гомоном дужим. А зверху Еол, у твердині засівши,
Берло тримає в руках, і вгамовує буйність, і гнів їх
Здержує. А не робив би того, то моря всі, і землю,
Й небо високе б зірвали й світами несли буревії.
60 Батько могутній, проте, побоявся цього і в печерах
Темних замкнув їх, ще й гір нагромадив високих ізверху,
Й дав їх під владу царя, який за твердим би законом
Міцно тримає їх умів, попускаючи віжки, як треба.

Цими словами з благанням звернулась до нього Юнона:
65 «Батько богів, всього роду людського володар, Еоле,

Дав тобі владу вгамовувать хвилі, їх вітром здіймати.
Плем'я, вороже мені, вже пливе по Тірренському морю
Й Трою везе до Італії й здоланих в битві пенатів.
Дай же силу вітрам, потопи кораблі їх в пучині
70 Чи розжени їх урозтіч, все море вкриваючи трупом.
Двічі по семеро німф є у мене, краси чарівної;
Найчарівніша на вроду, проте, серед них Дейопея, —
Шлюбом з тобою її поєднаю, признаю твоєю,
Щоб за велику цю послугу вічно жила біля тебе,
75 Хай оцасливить тебе вона, батька, потомством хорошим».

В відповідь мовить Еол: «Твоя лиш турбота, царице,
Знати, чого побажать, а мені лише те, що велиш ти,
Треба здійснити. Цю владу мені ти даєш, та еднаєш
Ласку Юпітера, й змогу даєш на бенкетах бувати
70 Разом з богами, і робиш володарем хмар буревійних».

Так він промовивши, берло в руках обернув і ним збоку
Гримнув у гору порожню; й вітри, наче в лавах загони,
Мчаться туди, де їм вихід дали; й сухоходом спочатку
Вихром гуляють, припали до моря, в основах ворують.
85 Разом і Евр, і Нот полетіли, й на зливи багатий
Африк, і хвилі великі до берега котять. Лунають
Крики мужів, і линви скриплять. Несподівані хмари
Тевкрам і небо, і день уже з-перед очей виринають.
Ніч уже чорна на море злягла. Загриміло склепіння
90 Неба, і блискавки густо в ефірі мигають, кругом все

Смертю на місці мужам грозить очевидною. Зразу ж
Сили позбувся Еней, весь потом холодним облився;
Тяжко зітхає і, руки обидві до неба піднівши,
Мовить такими словами: «Сто раз щасливіші герої,
95 Що під високими мурами Трої їм вмерти судилось,
Перед очима батьків їх. О ти, наймужніший з данайців,
Сину Тідея, чом на Ілійських полях не загинув[10 - За Гомером («Іліада», V,
329 і далі), Еней загинув би від меча грецького героя Діомеда, сина Тідея, коли б його не
врятувала Венера.]

Я від твоєї правиці? Чом дух не віддав, де суворий
Гектор поліг, повалений ратищем внука Еака,
100 Де Сарпедон ліг могутній і де Сімоєнтова хвиля
Стільки шоломів купає, й щитів, і трупів героїв!»

Ще він не вимовив слів цих, як з півночі вихор із свистом

Бурею злинув, вітрила ударив, зняв хвилю до неба.
Тріснули весла, судно закрутилось і стало диба.
105 Ось насувається зверху гора водяна прямовисна;
Ті аж на гребні зависли, а тим, розступаючись, хвиля
Дно показала, а там і пісок з глибини вивертає.
Три кораблі здужав Нот і метнув їх на скелі підводні;
В хвилях вони там стирчать, – вівтарями їх звуть італійці, —
110 Мов велетенський під плесом хребет. Три на скелі стрімчасті
Евр під мілини зіпхнув піскові, що аж жалко дивитись;
Прірву загачує ними, піском обгортає навколо.
Той корабель, що ним вірний Оронт із лікійцями їхав,
Перед очима Енея хвиля морська велетенська
115 Б'є у корму, і пірнув стрімголов, у безодню скотившись,
Збитий керманич; аж тричі судном закрутила на місці
Хвиля рвучка, і бездонна пучина його поглинула.
Зрідка спливали в безмежнім просторі крутої безодні
Зброя мужів, і бервена, й багатства троянські на хвилях.
120 Вже і міцне Ільйонея судно, і героя Ахата,
Й те, що ним плинув Абант і що плинув Алет староденний,
Буря змогла; усі скріплення палуби зовсім ослабли,
Шпари відкрились і воду ворожу до себе приймають.

Але Нептун запримітив тим часом, що море заграло
125 І зашуміло могутне, що пущено бурю й на дні вже
Зрушилися води стоячі. Ображений тяжко, із моря
Виглянув і понад хвилі підняв він спокійне обличчя.
Бачить, що флот Енеїв по цілому морю розбитий,
Валиться море і небо, здається, уже на троянців.
130 І перед братом не вкрилися хитрість і підступ Юони.
Кличе він Евра й Зефіра до себе і так до них мовить:

«Так-то вже вашого роду пиха завела вас далеко?
Ви лиш вітри, а посміли без волі моєї й наказу
Небо змішати з землею і горами хвилі підняти?
135 Ось я вам! Зараз же швидко приборкайте хвилі кипучі.
Потім уже не таку вам покуту завдам за провину.
Гей же, рушайте мерщій і вашому панові мовте,
Що не йому над морями знак влади – цей грізний тризубець —
Доля дала, а мені. Хай дикі тримає він скелі,
140 Ваші, Евре, оселі, Еол хай бундючиться там же;
Там, в тих хоромах, нехай у в'язниці вітрів він царює».

Так він промовив; та скорше, ніж слово сказав, заспокоїв

Збурене море, розвіяв згромаджені хмари і сонце
Викотив знову на небо. І вже Кімотоя з Трітоном
145 Судна із гострої скелі, що сили їм стало, стягають.
Сам він тризубцем підважує, сам і піски розгортає,
Море вгамовує й іде по хвилях в легкій колісниці.
Так-то бува, як великий народ забунтується часом:
Чернь безугавно лютує, і вже смолоскипи літають,
150 Гостре каміння летить, а зброєю лютість кермує.
Мужа, проте, як побачать, що в них у пошані великій, —
Має-бо він і заслуги, — то змовкнуть, щоб слухати пильно;
Грає на їх почуттях він словами і гнів їх гамує.
Так увесь гомін на морі затих, коли батько поглянув
155 Ген понад хвилі, проїхав по чистопогідному небі:
Кіньми правує до бігу, мов льоту, й відпружує віжки.

Втомлені люди Енея прямують шляхом своїм просто,
Де побережжя найближчі; і так у Лівійську країну
Їдуть. Там глибоко затишок є в узбережжі, там пристань
160 Острів своїми зробив берегами, бо кожна там хвиля,
Ринучи з моря, об них розіб'ється й, роздвоєна, круто
Знов повертається. Зліва і справа великі там скелі;
Небу грозять їх вершини високі; внизу ж попід ними
Води спокійні мовчать. Ліси мерехтять доokoла,
165 Темні там тіні простелює гай таємничий. З другого
Боку печера, в ній скелі звисають; вода там солодка.
Викуті крісла у камені дикому — німф то домівка.
В цьому-то місці знеможені судна не треба в'язати
Линвами, ні прикріпляти, вбиваючи якір зубатий.

170 Тут-то Еней, ледь із цілого флоту сім суден зібравши,
З ними спинився. Троянці, що так за землею стужились,
Вийшли на берег. Пісками ідуть, що такі їм жадані,
На узбережжі, від солі вологі, в утомі лягають.
З кременю іскру Ахат тоді креше й, вогонь перейнявши
175 В листя сухе та в поживу ще й хмизу додавши, із труту
Полум'я так добуває. Давай тоді блага Церери,[11 - Блага Церери — зерно,

хліб, іжа.]

Вимоклі в хвилях, виймать, витягать все Церери знаряддя.
Втомлені, все ж починають сушити врятоване збіжжя
Понад багаттям горючим і тут же на жорнах молоти.

170 Врору на скелю тим часом виходить Еней і довкола
Вже поглядає на море широке, чи, може, Антея

Де не побачить, як вітер ним кида, або двоєрядні
Судна фрїгійські;[12 - Двоєрядні судна – так звані біреми – кораблі з двома
ярусами весел.] чи Капія вгледить, або на кормі де
Високо зброю Каїка:[13 - Зброя Каїка – на кормі корабля вміщували для його
відзнаки зброю.] ніде ні суденця не видно.

185 Бачив, проте, як блукали три олені на узбережжі,
Де, пасучися, по долах тягнулися ззаду за ними
Череди цілі. Спинившись, лука схопив він і стріли
Бистрі, що завжди для нього підносив Ахат його вірний.
Спершу убив вожаїв, що несли свої голови гордо,
190 Вмаєні, наче галуззям, рогами; а потім стріляє
В череду і загання, розбиту, в гущавину лісу.
І не раніш перестав він, аж доки сім туш здоровенних
Склав на землі переможно, і кількість убитих зрівняв він
З суден числом. Тоді звідти на пристань вертається й ділить
195 Друзям усім. Також вина ті ділить, що ними гостинний
Жбани наповнив Ацест на Трінакрії й дав на прощання,
І потішає серця їх скорботні такими словами:

«Друзі мої, у житті ми не перший раз бачимо лихо,
В тяжчій бували біді, але, дасть бог, і ця закінчиться.
200 В гирлі були ви сказеної Сцілли, між скелі гримучі
Йшли ви, вам добре й циклопові бескети знані. Бадьорі,
Острах усякий від себе женіть, і журбу, й боягузтво!
Може, колись і про це все приємно нам буде згадати.
Стільки пригод перебувши і стільки напастей зазнавши,
205 Всі ми прямуємо в Лацій тепер, де нам доля вказала
Мирну оселю: Троянській державі там слід відновитись;
Отже, держіться й себе бережіть для часів щасливіших».

Так він сказав; і хоч смуток великий в'ялив його серце,
Очі промінням надії палали, біль глибоко в грудях
210 Крив він. А друзі взялися за здобич, бенкет готувати.
Шкуру стягають з хребетних кісток, оббілюють м'язи;
Інші рубають в куски й на рожни ще дрижачі встромляють,
Ті казани розставляють на березі й, ватру розклавши,
Сили тоді підкріплюють їдою й, розлігшись на зелах,
215 Вакхом старим догоджають собі й дичиною смачною.
А як прогнали бенкетом цим голод і посуд відклали,
Втрачених друзів пригадують стали в розмові сердечній;
Мають надію й бояться, чи вірити можна, що справді
Десь уціліли, чи згинули й більше уже не озвуться.
220 Благодетельний Еней особливо оплакує гірко

Втрату Оронта палкого, й пригоду Аміка, й жорстоку
Лікову долю, оплакує Гія й Клоанта, героїв.
Вже закінчили той плач, як Юпітер з високого неба
Глянув на море, вітрилами вкрите, й на землю – підніжок,
225 І побережжя, й народи довкола, й на самому небі
Став нагорі, й свої очі звернув на державу Лівійську.
Справами цими в ще більшому смутку бентежить Венера
Серце своє, умивається слізьми гіркими й до нього
Так промовляє: «В руках твоїх доля навіки і людська,
230 Й божа, ти громом страшиш, – але чим, проте, міг провинитись
Перед тобою Еней мій і чим провинились троянці,
Що, хоч натерпілись стільки біди, а й нині закритий
Світ весь стоїть перед ними; а все це Італії ради!
Ти ж обіцяв, що то римляни, певно, по довгих сторіччях
235 Вийдуть із Трої, що звідти, із крові ожилої Тевкра,
Встануть владики, які самодержцями будуть на землях
Всіх і морях. Чом нині змінив ти це рішення, батьку?
Правду сказавши, я цим хоч втішалась, згадавши нещасну
Трої руїну, і доброю долею злу розважала.
240 Нині ті самі нещастя, по злигоднях всіх перебутих,
Ринуть на тих же героїв, – коли ж буде край тим нещастям,
Царю великий? Тож міг Антенор, із загонів ахейських
Вирвавшись, аж в Іллірійську затоку проникнуть безпечно,
В глиб до держави лібурнів дістатись, Тімавські джерела
245 Переплисти міг, де дев'ять струмків із гори впливає;
Море тут вклинилось в сушу, й прибої по полю лунають.
Побудував саме тут він місто Патавій, і тевкрів
Там оселив, і народ сам назвав, владу Трої ствердивши,
І в благодатному мирі спокійно тепер починає.
250 Ми ж, твоє плем'я, що хочеш в палати небесні забрати,
Всі кораблі погубивши, – нечувано! – з гніву одної
Гинемо, і до земель італійських впустить нас не хочуть.
Дяка така за побожність? Чи так ти нам берло вертаєш?»

Батько богів і людей на слова ці всміхнувся до неї —
255 Усмішка та і прояснює небо, й вгамовує бурі —
Доньку цілує привітно і так промовляє до неї:
«Ти, Кітерее, не бійся, бо доля твого покоління
Буде незмінна: ще місто побачиш і мури лавінські,
Що обіцяв я, й прославиш великого духом Енея,
260 В небо до зір його візьмеш; мої постанови незмінні.
Він то – скажу тобі це, щоб журба твого серця не гризла,
Все те точніше розкрию й завісу здійму я із долі —

Він то вестиме в Італії війни великі, народи
Буйні розгромить, закони мужам дасть і мури поставить, —
265 Поки три рази в латинян царем його літо зустрине
І завітає тричі зима до побитих рутулів.
Потім Асканій, хлопчина, що нині Іулом зоветься, —
Іл називався він, поки стояла Ілійська держава[14 - Троя, яка мала ще іншу
назву – Іліон.] —

Тридцять довжезних кругів часових, що їх місяцем мірять,
270 Владою сповнить своєю й з Лавінія берло державне
Перенесе, і могутністю мурів зміцнить Альба-Лонгу.
Тричі по сто літ там влада державна належати буде
Племені Гектора, поки аж Ілія, славна цариця
Й жриця, від Марса вагітна, потомків-близнят не породить.
275 Потім вже Ромул, вовчиці-живительки жовтим кожухом
Вигрітий, далі продовжить цей рід; це ж він мавортійські
Мури збудує і римлян назве ім'ям своїм власним.
Ім не кладу я границь, не значу я часу їх владанню;
Владу даю їм без меж. Та ще навіть злостива Юнона,
270 Та, що і море, і небо, і землю наповнює жахом,
Змінить на краще свій задум, сприятиме спільно зі мною
Римлянам, цілого світу владикам, народів в тогах.[15 - Тога – національний
одяг римлян.]

Так призволяю я: по очисних п'ятиріччях численних
Прийде той час, коли рід Ассарака і Фтію, й Мікени
285 Славні у рабство повергне і владу свою установить
Над переможеним Аргосом. З гожого племені Трої
Цезар[16 - Цезар – тут Октавіан Август, усиновлений Гаєм Юлієм Цезарем.]
народиться; дасть океан він межею державі,

Славі дасть межами зорі; він сам, по Іулі великім,
Юлій ім'я успадкує. Колись його в щасті на небі
290 Будеш приймати з трофеями Сходу.[17 - Поет має на увазі перемоги
Октавіана над єгипетською царицею Клеопатрою.] Обіти складати
Будуть йому. І жорстокі віки злагідніють, скінчаться Війни.
І Вірність поштива, і Веста, й Квірін з своїм братом
Ремом закони встановлять. Залізними скобами міцно
Замкнені будуть жажливі ворота Війни, а за ними[18 - Відчинені двері храму
Януса показували, що римська держава веде війну, зачинені – що мирний час.]
295 Сяде Шаленість ворожа на зброї страшній, в неї руки
Скуті в сто ретязів мідних і паща ревтиме кривава».

Так промовляє і сина шле Майі[19 - ...сина шле Майі... – тобто бога
Меркурія, вісника богів.] із неба, щоб землі
Й замки нові карфагенські відкрились для тевкрів гостинно,

В край щоб впустити їх не боронила Дідона, яка ще
300 Долі не знає. Меркурій негайно злетів у повітря,
Крильми веслюючи, й швидко з'явився в Лівійській країні.
Виконав зразу ж наказ. І послухали бога пунійці,
Дикість сердець злагідніла. Цариця сама, в тій же хвилі,
В серці своєму ласкавість до тевкрів відчула й прихильність.

305 Ночі тієї побожний Еней роздумував довго;
Й тільки-но день благодійний настав, як він вирішив вийти,
Щоб дослідити неznані місця узбережжя, де вітром
Загнані вийшли вони, – хто живе тут – чи люди, чи звірі,
Пустку-бо бачить навколо, щоб друзям міг все розказати.
310 Флот заховав під склепінням лісів, де скелі звисають,
В пітьмі гіллястих дерев, в їх зловісній тіні його скривши.
Сам же, Ахата лише за товариша взявши й два списи
В руку, пішов, тільки леза широкі залізні блищали.

Як переходив він гай, перейшла йому мати дорогу;
315 Так виглядала з лиця і одіння, так зброю тримала,
Нібито дівчина з Спарти або Гарпаліка фракійська,
Що в перегони із Гебром швидким виступає на конях.
Так, як це роблять мисливці, повісила лук через плечі
Зручний і коси на вітер пустила. Одіння хвилясте
320 Так пов'язала вузлом, що аж видно коліно, і перша:
«Гей, юнаки, – до них мовить, – скажіть, чи не бачили часом
Тут однієї з мого товариства, яка випадково
З сагайдаком через плечі пройшла тут, – з плямистої рисі
Шкура на ній, – може, з криком погналась за спіненим вепром?»

325 Так Венера сказала. А син їй Венерин промовив:
«Ні, не чував я її й не бачив твоєї посестри,
Діво, чи як тебе звати? Безсмертне-бо в тебе обличчя
Й голос нелюдський; ти, певно, богиня, сестра Аполлона?
Може, із німф ти одна? Та бувай нам на руку щаслива,
330 Хто б не була; поможи нам в біді, розкажи нам ласкаво,
Небо яке це над нами і світу в якій ми частині?
Ми тут блукаємо й зовсім не знаємо краю й народу;
335 Вітер сюди нас завіяв, розбурхане море загнало;
Наша правиця пожертву багату складе на вівтар твій».

«Я не достойна такої великої честі, – Венера
Мовить, – є звичай в тірійських дівчат сагайдаки носити
І пурпуровим котурном[20 - Котурн – високе мистецьке взуття.] обв'язувать

високо ногу.

Бачиш Пунійську державу тірійців, Агенора місто.
Землі, проте, це лівійські: народ у війні непоборний.

340 Владу тут має Дідона, що з гірського міста походить,
Втікши від рідного брата. Тут кривда велика і повість
Довга про це; розкажу вам лише найважливіші речі:
Був чоловіком у неї Сіхей; із усіх фінікійців
Він найбагатший на золото був і закоханий дуже
345 В цю безталанну. Дав дівчину батько йому непорочну,
Першу дружину. В гірським краю тоді брат її рідний
Пігмаліон володарив, – у лютім злочинстві всіх інших
Він перевищив. Між ними зчинилась страшна ворожнеча.
При вівтарі нечестивець підступно Сіхея залізом
350 Тайно убив, свій жадобою золота ум засліпивши;
Про сестрине він кохання не дбає, й затаює довго
Злочин підступний і, марних надій даючи їй багато,
Просто глузує з кохання сестри. Та у сні чоловік їй,
Ще не похований доти, з'явився. Поблідле обличчя
355 В страху піднісши, жахливий вівтар і залізом пробиті
Груди відкрив він і злочин таємний в сім'ї роз'яснив їй.
Радить тікати мерщій, покинути рідну країну.
Щоб удалася ця втеча, вказав їй, де скарби укрито,
Де під землею вага незміренна і золота, й срібла.
360 Вражена всім цим Дідона і друзів еднає, і втечу
З ними готує. Зійшлися всі ті, що шалена ненависть
В них до тирана була або жах був безмежний. Забравши
Всі кораблі, що на той час готові були, насипають
Золота повно, везуть через море багатство скупого
365 Пігмаліона, – вождем у них жінка. Добились до місця,
Де нині мури великі й нова карфагенська твердиня
Виросла, й землю купили, – від способу куплі тієї
Бірсою зветься, бо стільки купили, як може зайняти
Шкура вола. Але ви що за люди, прийшли із якого
370 Краю? Куди вам дорога?» На ці запитання герой наш
Відповідає, зітхнувши, а мова з дна серця виходить:

«О богине, коли б розповів я з самого початку
Й час якби в тебе знайшовся нещасть наших слухати повість,
Скоро б і день закінчив, Олімп зачинаючи, Веспер.
375 Ще як по різних морях ми пливли з стародавньої Трої, —
Може, й до ваших ушей тої Трої ім'я досягнуло, —
Аж до лівійського берега буря страшна нас загнала.

Я – той побожний Еней, що пенатів від ворога вирвав;
На кораблі їх везу, і до зір моя слава сягає.
380 Я батьківщини шукаю, Італії, роду шукаю,
Що від Юпітера вийшов найвищого. Сів я на двадцять
Суден на морі фрігійському. Мати богиня вказала
Шлях, і я долі послухав. З ним сім лиш зосталось, розбитих
Евром і морем. І от, сіромаха, чужинцем блукаю
385 Я у пустині лівійській, з Європи і з Азії гнаний».
Довше жалів не знесла цих Венера і так перебила:

«Хто б ти не був, я не вірю, щоб ти проти волі безсмертних
Дихав повітрям оцим життєдайним, якщо у тірійське
Місто прийшов. Отже, сміло рушай, до порогів цариці
390 Прямо іди. Я віщую тобі, що повернуться друзі;
Флот врятувався, змінивсь Аквілон і привів його в пристань,
Тож ворожити на птицях батьки недарма мене вчили.
Лебедів, глянь там, дванадцять веселим ключем надлітає.
Їх то, як ранні тумани із неба ясного опали,
395 Птах наполохав Юпітерів;[21 - ...птаха... Юпітерів... – орел.] от вони

довгим рядочком

Вже осідають на землю або на осілих, здається,
Дивляться зверху. То як, повернувшись, крилами мають
Шумно і небо кругом облітають, співаючи пісню,
Так твої судна і молодь уже десь на пристані, може,
400 Чи паруси розпустивши на вітрі, прямують до неї;
Ти лише йди і скеровуй свій крок, куди шлях твій провадить».

Мовила і відвернулась; і шия сяйнула рожева,
Коси божисті у неї на тім і якийсь божественний
Видали запах, одіння опало до стіп, і богиня
405 В світлості повній з'явилась. А він, лиш пізнав свою матір,
Вслід їй, що в далеч зникала, такими озвався словами:
«Нащо так часто й жорстоко обманюєш сина пустими
Цими примарами? Чом це рукою твоїх доторкнутись
Рук я не можу, ні слова почуть, ні до тебе промовить?»
410 Так нарікає й до мурів прямує. Венера у хмару

Їх загорнула, ідучих, запоною мряки покрила,[22 - Аналогічно в «Одіссеї»
Гомера (VII, 39 і далі) Афіна окутує Одиссея туманом, щоб він непоміченим увійшов до
міста і палацу Алкіноя.]

Щоб їх ніхто не побачив і пальцем до них не торкнувся,
Щоб не задержав в дорозі, причин не питав їх приходу.
Легко в повітрі сама полетіла на Пафос і радо
415 Там оглядає оселю свою, де храм її, звідки

Ладан сабейський із ста віктарів аромати їй курить,
Пахощі свіжого квіту вінки посилають до неї.

Ті завернули тим часом туди, куди стежка вела їх,
Вже й на пагорб зійшли, що над місто й твердиню сусідню
420 Зверху дививсь. З тих громад дивувався Еней; ще недавно
Тут лише хижі стояли; з брам, із брукованих вулиць,
З руху гучного на них дивувався. За діло взялися
Палко тірійці. Одні для твердині там мури будують,
Інші – котять каміння руками; ці під будову
425 Площу рівняють, а ті борозною їй межі обводять.

Суддів уже вибирають, начальників, раду священну.
Пристань влаштовують інші, ті закладають фундамент
Для побудови театру, а ці – величезні колони
Тешуть із скель, майбутні готуючи сцени окраси.
430 Так, наче бджоли на луках квітчастих улітку працюють
В сонячній спеці, як рій молодий вилітати вже має,
Або тоді, як росяться меди й розпирають вже соти
Плином солодким, – одні беруть те, що їм інші приносять,
Ті ж, у рій об'єднавшись, трутнів лінивих громаду
435 Гонять від вулика; праця кипить, а меди фіміамом
Пахнуть. «Щасливі ви, мури вже ваші здійснюються вгору!» —
Каже Еней і верхів'я будівель міських оглядає.

Входить тоді, оповитий у мряку, – аж диво сказати —
Прямо в юрбу і змішався із нею, нікому не видний.

440 Був у середині, в місті тім, гай із розкішною тінню.
В ньому пунійці, по морю бурхливому гнані, найперше
Те відкопали знамення, яке нестертельна Юнона

Їм показала, – швидкого коня голова пишногрива[23 - Голова коня була
викарбувана на карфагенських монетах як емблема міста.]

Віщим знаменням була. Бо народ той колись, у майбутнім,
445 Так і у війнах мав бути найпершим, як спритним в житті був
Довгі віки. На цім місці величний сидонська Дідона
Храм будувала Юноні, багатий дарами і повен Ласки богині.
Були в ньому мідні і сходи, й пороги;
Сволоки міддю трималися, й міддю бряжчали завіси.

450 Вперше у цьому гаю він побачив нове, що зм'ягло
Жах його серця, уперше відважився мати надію,
Долі щербатій своїй тут уперше почав довіряти.
Поки він пильно усе оглядав у тім храмі величнім,
Ждавши царицю, і поки у місті його дивувала
455 Велич мистецької праці, угледіти встиг, як бої всі

Трої зображено, бачив війну, про яку уже слава
В світі лунала, Пріама пізнав він і поруч – Атрідів,
Вздрів і Ахілла, обом ім ворожого. Став і заплакав:
«Є на землі ще десь місце, Ахате, чи є десь країна,
460 Де ще не чули б про нашу долю? Чи бачиш,
Пріам ось, Слава і тут також має свою, їй належну заслугу;
Вміють тут плакати над горем, бідою журитись людською.
Геть увесь страх, бо ця слава і нам іще стане в пригоді».
Так промовляє й безплідні малюнки ті оком голубить,
465 Тяжко зітхає й сльозами рясними вмиває обличчя.

Бачить тут, як у боях колись там, під Пергамом, бувало;
Там он, бач, греки тікають, а молодь троянська жене їх;
Там – своїм повозом гонить фрїгійців Ахілл шоломистий.
Ось недалеко і Резові шатра під білим брезентом
470 Він розпізнав і заплакав. Ті шатра жажливо спустошив
Крові жадливий Тідід, проникши до них, коли першим
Сном всі заснули; ввів коней вогнистих він в табір раніше,
Ніж напились вони з Ксанту й скубнули троянської паші.
В другому місці було, як Троїл утікає, як кинув
475 Зброю, сердешний хлопчина, – боець, що Ахіллові рівний!
Коні тікати почали, а він навзнаки на порожнім
Повозі й віжки тримає. На шию опало волосся
Й пил замітає, і землю скородить оберненим списом.
А одночасно троянські жінки йдуть до храму Паллади,
480 Їм неприхильної, й одіж несуть; в них розплетені коси,
Сум на обличчях, покора, й долонями б'ють себе в груди;
Та відвернулася богиня і очі спустила додолу.
Гектора тричі довкола ілійського муру волочить,
Тіло бездушне Ахілл продає там, на золото важить.
485 Тут вже риданням гірким заривав він із самого серця,
Зброю побачивши всю, і повіз, і другове тіло.
Бачить Пріама, як руки беззбройні в благанні ламає.
Між старшиною ахейців себе він пізнав після того,
Й сходи бійців, і чорного Мемнона військо. А далі
490 Пентесілея приводить ряди амазонок; мов місяць
Їхні щити; вона в шалі, завзяттям між тисяч палає,
Золототканою груди відкриті вона підв'язала
Пов'яззю, – діва, а битись готова з мужами нарівні.

Все це здавалось Енею дарданському подиву гідним,
495 Аж зацікавив він, у місце одно свої вступивши очі.
Входить до храму цариця краси неземної Дідона:

Першою йде, супроводжена почтом великим юнацтва.
Наче уздовж узбережжя Евроту або на верхів'ях
Кінту Діана виводить танки, а за нею юрбою
500 Линуть відціль і відтіть ореади, вона ж через плечі
Свій сагайдак перекине, йдучи, і поставою юних
Всіх перевищить богинь, аж Латоні безмовною млостю
Серце вмліває. Так виглядала й Дідона, так само
Весело серед юрби виступала, – над царством майбутнім
505 Працю сама доглядала. Сіла у храмі[24 - Вергілій переносить на
карфагенські стосунки римський звичай вести засідання сенату в храмах богів.] по тому,
Коло дверей, на високім престолі, опершись, довкола ж
Варта у зброї. Судила, закони давала, ділила
Нарівно праці тягар або жереб веліла тягнути.

Друзів тут раптом бачить Еней, що в великій надходять
510 Гурмі: Антея, Сергеста, Клоанта хороброго й інших.
Бачить він тевкрів, що вихор розвіяв їх чорний по морю
І по чужих узбережжях, далеких краях порозносив.
Аж остовпів він і сам, і Ахат з ним зі страху і втіхи;
Дуже хотілось ім руки з'єднати, але невідомі
515 Речі гнітили ім страхом серця. Отож непомітно,
В хмару велику повиті, розвідати вийшли, яка ж бо
Доля спіткала мужів, де їх флот, при яким узбережжі,
Що їх сюди привело; бо з усіх кораблів наближались
Вибрані, й ласки благали, й до храму ішли гомінливо.

520 А як вони, увійшовши, змогли говорить особисто,
Іліоней, найстаріший, спокійно почав промовляти:
«О володарко, якій дав Юпітер нове збудувати
Місто й дав силу по правді народами гордими править, —
Просим тебе, нещасливі троянці, розігнані вітром
525 В хланнях морських, відверни ти од суден цих полум'я згубне,
Люд пощади наш побожний і зглянься на нашу недолю.
Ми не прийшли ні залізами нищить лівійських пенатів,
Ні грабувати зухвало й до берега зносити здобич;
Зовсім ми іншої вдачі, пихи у побитих немає.
530 Є деь країна далека, Гесперія зветься у греків,
Давня країна, родючістю й зброєю сильна й могутня.
Жив еотрійський там люд, а нині Італії назву,
Кажуть, од ймення вождя свого внуки дали тій країні.
Ми туди іхали. – [25 - Неповний вірш. Таких в «Енеїді» – 58.]
535 Та Оріон хмаровійний неждано, здіймаючи хвилі,
Нас на мілини закинув безвихідні, австрам нестримним

Дав на поталу, по хвилях бурхливих і скелях розвіяв
Непрохідних. Лише жменька мала нас дісталася якось
Вашого берега. Що за народ тут тепер проживає?
540 Що за країна така, що варварські звичаї терпить?
Нас не пускають на берег піщаний, за зброю беруться,
Вийти на землю боронять. Як люди й їх сила не мають
Шани у вас, пом'яніть хоч богів, які правду й неправду
Знають. Еней був наш цар; не було в нас правішого мужа,
545 Ні побожнішого й вищого в війнах і в справі військовій.
Доля якщо зберегла того мужа, й повітрям надземним
Дихає він, і темінь жорстока його не покрила, – Страху нема в нас.
Не будеш і ти нарікати, що перша
Руку ти нам подала. Бо ще в Сікулійській країні
550 Військо, й міста, і славетний Ацест є троянської крові.
Хай нам дозволено буде вітрами пошкоджений флот наш
Витягнуть, в лісі колод нарубати і витесать весла,
Щоб, як віднайдемо тільки царя й товариство, могли ми
Їхати в Італію радо й шукати латинського царства.
555 А як рятунок пропав, і ти, батечку тевкрів найкращий,[26 - Батечко

тевкрів – Еней, проводир троянців.]

В морі лівійським втопився, й нема для Іула надії,
Хай хоч принаймні на води Сіканії вернемось знову
Ми, до Ацеста-царя, і увійдем в готові оселі,
Звідки прийшли ми». Іліоней так сказав, а дарданці
560 Всі це схвалили.

Коротко в відповідь мовить Дідона, чоло похиливши:
«Виженіть, тевкри, страх із сердець і турботи забудьте!
Долі тягар і недавність держави примушують владно
Так учиняти і скрізь стерегти широчезні кордони.
565 Роду Енея людей хто не знає чи города Трої?
Хто не чував про хоробрих мужів, про пожежу воєнну?
Серце пунійське не з каменю справді, і, не відцуравшись
Міста тірійського, сонце ясних запряга своїх коней.
Схочете, може, в Гесперію їхати, країну велику,
570 Там, де Сатурнові ниви, чи в Ерікса край, до Ацеста,
Володаря, – сприятиму вам я, дам поміч потрібну.
Разом зі мною ви схочете, може, в цім краї осісти, —
Город віддам я, який закладаю; свій флот витягайте:
Будь то чи тевкр, чи тірієць – мені це однаково буде.
575 Хай би й Еней-володар, тим же самим привіяний Нотом,
В край наш прибув. По всіх узбережжях і межах лівійських
Певних людей я пошлю перевірити, чи, кинений морем,

Не заблудивсь він в лісах, чи, може, в містах десь блукає».

Цими словами зворушені батько Еней із Ахатом
580 Мужнім вже довго із темряви вийти всім серцем бажали.
Перший Ахат до Енея промовив: «Гей, сину богині,
Думка яка у твоїй голові виникає? Ти ж бачиш,
Всі врятувались: і флот, і супутники наші. Немає
Лиш одного, та самі те ми бачили, як він в глибокі
585 Хвилі пірнув; все інше із сказаним матір'ю згідне».
Ледве він мовив це слово, як мряка, що їх сповивала,
Раптом розвіялась, світло прозоре навкруг розлилося.

Став тут Еней, засіяв серед ясності сонця, на бога
Вродою й постаттю схожий; бо синові мати подбала
590 Кучері буйні та юності блиск дарувати пурпурний,
Радість в очах і вогонь запалила. Так кості слоновій
Руки митця ще краси додають або золотом жовтим
Срібло чи мармур пароський[27 - Мармур із острова Пароса вважався
найкращим.] оздоблюють. Тут до цариці

Раптом звернувся для всіх несподівано він і промовив:
595 «Ось я, – про мене тут мова, – троянський Еней, я з лівійських
Хвиль врятувався. О єдина, що Трої нещастя безмежні
Серце тобі зворушили; данайцями ще не добиті,
На суходолі й на морі усяких пригод ми зазнали,
Всього позбавлені ми, – і ти нас приймаєш у місто,
600 В дім свій. Ні ми, ні з дарданців ніхто, що по світу широкім
Бродять, усюди розсіяні, гідної дяки, Дідоно,
Скласти не в силі тобі. Хай богове, – як є ще боги десь,
Що про побожних ще дбають, як є якась правда на світі,
В серці сумління якесь як ще є десь, – тобі хай відплатять
605 Гідно. Яке це поліття щасливе тебе дарувало
Світові? Що за батьки таку гошу тебе породили?
Доки ще ріки у море вливатися будуть, на гори
Тіні лягатимуть, зоряні пастиме небо отари, —
Честь твоя й слава назавжди лишиться й ім'я твоє вічно
610 Житиме, хоч би й який мене край не покликав». З цим словом
Іліонею правицю простяг він, а ліву Сергесту,
Потім і іншим – Клоантові мужньому й мужньому Гію.
Виглядом мужа цього, його долею вражена дуже,
В відповідь так сідонська Дідона йому говорила:

615 «Сину богині, яка це біда по злигоднях на тебе
Так напосілась? І що це за сила на берег безмежний

Пхнула тебе? Чи не той ти Еней, що його породила
Мати Венера Анхісу дарданському в краї фрїгійськїм,
Де Сїмоент протїкає? Я тямлю, як Тевкра прогнали
620 З рїдного краю, а вїн до Сїдона прибув і нового
Царства шукав з допомогою Бела. Бел же, мїй батько,
Кїпр зруйнував плодоносний і взяв під свою його владу.
З того-бо часу почавши, я знаю вже справи троянські,
Знаю й ім'я твое я, і царїв пеласгїйських я знаю.
625 Навїть і в ворога тевкрїв ім'я похвалами повите,
Й корїнь виводить вїн свїй із старого тевкрїйського роду.
Отже, рушайте, молодцї, і в нашу оселю заходьте.
Гнала й мене також доля подїбна й по всяких пригодах
Врештї притулок надать менї в цїй побажала країні:
630 Горя сама я зазнала, тож вмію в бїді помагати».
Так промовляє, і в царські палати заводить Енея,
І оголошує разом у храмах богам вшанування.
Та одночасно також не забула послати на берег
Товаришам його двадцять волїв, сто щетинястих вепрїв,
635 Сотню ягнят із жирними їх матерями – дарунок
В день цей веселий. —
Враз тоді з царською величчю всю починають оселю
Приготовляти, лаштують бенкет усерединї дому,
Гарно мережанї, пурпуром вишитї скатертї стелять,
640 Повно срібла на столах, у рїзбї золотїй мальовничо
Подвиги предків хоробрих зображенї рядом предовгим,
Вчиненї ними од самих початків старезного роду.

Тут же Еней (бо батьківське серце спокою не має)
Вислав швидкого Ахата до суден, щоб той повідомив
645 Сина Асканїя, що тут зайшло, і привїв його в місто;
(Син-бо Асканїй не сходив із серця люб'язного батька).
Крім того, дати дарунки велить, які вирвав з руїни
Трої, – плащ золотом шитий (були й візерунки на ньому),
Теж і намітку, гаптовану краєм в узори аканту,
650 Барви шафрану, – Єлени аргївської стрїй це, що з дому
Винесла, як в незаконнїм подружжі з Мікен до Пергаму
Їхала, дар це чудовий від матері Леди. Крім того,
Берло, яке Іліона носила, Пріамова старша
Донька, й намисто на шию із перлїв, до того – подвійний
655 З золота і самоцвітїв вінок. Щоб усе це найшвидше
Виконать, вибрався зараз Ахат у дорогу до суден.

Та Кїтерея нову тим часом придумала хитрість,

Задум новий снує в серці, щоб, личко змінивши й подобу,
Йшов Купідон, як солодкий Асканій, і пристрасть дарами
660 Щоб розпалив у цариці, і кості вогнем їй наповнив.

Страшно їй дому непевного й тих двоємовних тірійців:[28 - Римляни вважали карфагенян віроломними.]

Немилосердна Юнона, й в'ялить її серце щоночі
Знов цей неспокій. Тому до крилатого мовить Амура:

«Сину мій, сило моя і моя ти могутність єдина,

665 Сину, що батька найвищого й стріл не боїшся Тіфея.[29 - Стріли Тіфея – громи Юпітера. Названі так тому, що Юпітер уперше громом убив велетня Тіфея. Цим порівнянням зображено всемогутність бога любові.]

От я до тебе приходжу і силу прошу божественну, —

Знаєш ти, як твого брата Енея в морях і на суші

Люта ненависть лихої Юнони ганяє, ти завжди

Горе із нами ділив. Ось тепер фінікійська Дідона

670 В гості приймає його і придержує словом ласкавим,

Дуже боюсь я гостини, яку виявляє Юнона.

Певно, вона не заспить у таку вирішальну хвилину.

Отже, я підступом хочу раніше царицю узяти,

Жару додати любові, бо ще який бог її змінить.

675 Хай би й вона так же палко, як я, полюбила Енея,

Так, як лиш ти б зміг зробити, — послухай же нині мій задум:

В місто сідонське син царський ітиме тепер, його милий

Батько зове туди, серця мого турботу й дари він

Всі понесе туди, з моря вцілілі й зі згарища Трої.

680 Сном я присплю його й сонного десь на верхів'ях Кітери

Чи на вершині Ідалія в місці священнім сховаю,

Щоб не з'явився не в пору і підступів цих не розкрив би.

Ти на одну лише ніч, і не більш, його вигляд наслідуй,

Хлопця знайоме обличчя прийми, адже й сам ти хлопчина.

685 Щоб, як Дідона візьме тебе в радісній хвилі на лоно,

Як на царському бенкеті їй серце Ліей обезжурить,

Як обіймати і солодко стане тебе цілувати,

Ти їй таємно влив жару у серце й отрути кохання».

Любої матері слову слухняний Амур відкладає

690 Крила й Іула ходою, веселий, в дорогу виходить.

Сон на Асканія тихий Венера зсилає тим часом

І, розігрівши на лоні, заносить в гаї ідалійські,

Там медоцвітний майран м'які постелив йому квіти,

В пахощі ніжні сповив і прозорою вкрив його тінню.

695 Матері слову слухняний ішов Купідон із Ахатом,

Царські дарунки з ним разом, радіючи, ніс він тірійцям.

Як увійшов, посередині вже на золоченім ложі,
На килимах пишнотканих, велично лежала цариця.
Батько ж Еней, а за ним і юнацтво троянське – до неї
700 Разом усі підійшли і навколо на пурпур схилюсь.
Воду для рук подають уже слуги, з корзин викладають
Блага Церери і всім рушники підносять вовнисті.
В домі було там служниць п'ять десятків – для всіх готувати
Довгі наїдків ряди й для пенатів підтримувать ватру.
705 Інших же сотня дівчат і хлопців-однолітків стільки ж
Страви на стіл подавали й вино наливали у чари.
Через пороги веселі й тірійців не менше зійшлося, —
Їх запросили на ложа узорні. Дарами Енея
Дуже милуються всі. Іулом милуються вельми,
710 Поломенистою бога подобою, вдаваним словом.
Плащ розглядають усі й покривало у жовтих акантах.

А фінікійка нещасна, призначена вже на загибель,
Ще надивитися досить не може, горить в огляданні,
Хлопцем, дарами розчулена дуже. Він же, Енея
715 Міцно обнявши, на шиї повиснув і лиш заспокоїв
Мнимого батька гарячу любов, перейшов до цариці.
Та ж і очима, і серцем уся уже в ньому і ніжно
Тисне до лона; не знає Дідона, який-то до неї
Бог пригорнувся, нещасної. Він же усе пам'ятає,
720 Що ацідальська матуся казала, й поволі береться
Пам'ять Сіхея затерти, й нове прищепити кохання,
В серце, погасле давно, забуте чуття повернути.
Щойно притих той бенкет, із столів почали прибирати,
Й ставить кратери великі, і вина вінчати вінками.
725 Гомін пішов по палаті, в просторих світлицях лунає,
З стелі злотистої сяють вогнем уже лампи висячі,
Полум'я факелів темряву ночі долає. Цариця
Каже подати важкий, з самоцвітами, з золота келих
І наповняє вином. З того келиха Бел пив найперший,
730 Потім і інші за звичаєм. Змовкли усі у господі.

Кажуть: «Юпітере, ти встановив ці гостинні закони, —
День цей хай буде щасливий тірійцям і з Трої прибулим;
Хай пам'ятають про нього і наші потомки. Ласкавий,
Вакху, нам будь ти, веселощів батьку, й ти, добра Юноно;
735 Ви ж у любові, тірійці, усе товариство вітайте».
Мовила так, і плинну на стіл одливає пожертву,
Й вінець, до келиха злегка лише доторкнувшись устами,

Передала із припрошенням Бітію. Щиро той випив
Пінне вино одним духом до дна золотого. По ньому
740 Інші вельможі. На золотострунній кіфарі Іопас
Грав, кучерявий, пісень, що в Атланта могутнього вивчивсь.[30 - Іопас
грав... – Іопас оспівує виникнення світу і життя на землі, подібно як Орфей в
«Аргонавтиці» Аполлонія Родоського.]

Оповідав він про місяця зміни і тьмарення сонця,
Звідки і люди, й тварини, і зливи, і полум'я звідки.
Звідки Арктур, і сльотливі Гіади, й Тріони подвійні;
745 Оповідав, чому сонце так взимку спішить в океані
Зникнуть, яка перешкода затримує ночі ліниві.
Плещуть завзято в долоні тірійці, за ними й троянці.
А безталанна Дідона проводить всю ніч у розмовах
Різноманітних, без краю впиваючись плином кохання.
750 Дуже цікавить її і Пріамова доля, і доля
Гектора, й зброя, з якою прибув син Аврори могутній,[31 - Син Аврори –
Мемнон, ватажок ефіопів.]

Коні які в Діомеда були, який ростом Ахілл був.
Мовить нарешті: «Скажи нам з початку найпершого, гостю,
Все про підступних данайців, скажи про троянську недолю
755 І про блукання своє, бо рік уже сьомий у мандрах
Носить тебе і по хланях морських, і по всіх суходолах».

Книга друга

Еней розповідає про зруйнування Трої. Обмануті підступними розмовами полоненого грека Сінона, троянці, незважаючи на застереження жерця Лаокоона, вводять у місто, спорудженого греками, великого дерев'яного коня. Заховані в ньому греки вночі вискакують і оволодівають містом. Тінь Гектора з'являється у сні Енееві. Еней разом з товаришами йде в останній бій. Товариші Енея падають у борні за полонену греками Кассандру. В бою біля Пріамового палацу Пірр убиває Пріама. Венера умовляє Енея тікати з мурів зруйнованої Трої. Еней з утікачами подається на гору Іду.

Зразу ж замовкли усі і слухали дуже уважно.

Батько Еней тоді з ложа високого став говорити:
«Біль невимовний мені роз'ятрити велиш ти, царице.
Геть зруйнували данайці могутність велику троянську,
5 Й царство їх гідне плачу, – я сам всі ті бачив нещастя,
Сам був учасником в битвах. Та хто не заллється сльозами,
Повість почувши таку, хоч би навіть це був мірміdoneць,
Навіть з долопів якийсь, навіть воїн лихого Улісса.
Ночі вологої мла вже минає, схиляються зорі
10 Й кличуть до сну. Та коли забагнулось пізнати пригоди
Наші й почути про Трої останню недолю, – хоч серце
Ние із жалю й здригнеться не раз, як згадаю про все те,
Я починаю: Данайські вожді, як війна їх зломила
Й щастя покинуло – років-бо ж стільки минуло, – натхнені
15 Дивним Паллади умінням, коня спорудили, мов гору,
Ребра оббили ялицею й мовби обіцяну жертву
В дар за щасливу дорогу лишили, – пішла така чутка.
Потім самі замикають таємно героїв громаду,
Вибрану жеребом, в темній утробі; все черево кінське,
20 Цілу його глибину наповняють узброєним військом.

Тенед іздалека видно, преславний колись був той острів,
Повен достатків, аж поки стояла Пріама держава;
Нині морська лиш затока, лиш захист для суден непевний.
На узбережжя пустинне запливши, вони заховались;
25 Нам же здавалося, що відпливли вони з вітром в Мікени.
Тож цілій Тевкрії з серця спадають тривалі турботи.
Брами відкрились; як мило пройтися у табір дорійців,
Бачити звільнене місце, покинуте все побережжя.
Тут був долопів загін, ось Ахілла був лютого табір,
30 Тут було місце для флоту, а тут вони звикли боротись.

Ті задивились на згубний дарунок діви Мінерви;
Велич коня їх дивує; і перший Тімет закликає
В замок його затягнуть, серед мурів поставить.
Були це Хитрощі в нього чи доля така вже троянська, не знати.
35 Капій, проте, й також ті, в чиїх головах розум був кращий,
Дар цей підступний данайський, цю засідку вкинути радять
В море, або підложити вогонь, або черево свердлом
Вглиб провертить, перевірить, що криє той сховок таємний:
Так поділилась непевна юрба на два табори різні.

40 Перший тут перед всіма у натовпі люду численнім
Лаокоон, розпалившись, збігає з високого замку

Й здалека кличе: «Нещасні, яке безголів'я велике
В вас, громадяни? Ви вірите, може, що ворог від'їхав?
Може, в данайців без зради дари? Чи Упліс вам не знаний?
45 Таж в деревищі або заховались підступні ахейці,
Замкнені в ньому, або ця споруда на нашу твердиню
Зроблена, щоб заглядала в доми і зверху на місто
Впала, чи інший тут підступ; ох, тевкри, не вірте коневі.
Як там не буде: данайців боюсь і з дарами прибулих».

50 Так він промовив і в розмаху сильнім свій спис величезний
В бік, у закруглене скріпами черево тої потвори
Він заганняє. Той вбивсь, тремтячи, аж утроба здригнулась,
Гуркіт і стогін луною відбилися в порожній коморі.
От коли б так присудили боги й не змиливи би наш розум
55 Та розтрошити залізом аргейську криівку вказав нам,
Троя й ти, замку високий Пріама, донині стояли б.

З поля тим часом ведуть юнака пастухи дарданійські
З криком гучним, щоб віддати цареві; у нього на спині
Зв'язані руки; незнаний, він стрічним віддався добровільно,
60 Щоб цього лиха накоїть і Трою ахейцям відкрити;
Був це бадьорий юнак і готов на одно і на друге:
Виконать задум підступний чи з певною смертю зустрітись.
Молодь троянська, в бажанні побачить його, звідусюди
Навперегін набігає й на глум його хоче узяти.

65 Тож заприміть це лукавство данайців і з того, що вдіяв
З них тут один, – ти усіх їх пізнай.
Бо як збентежено перед очима він став безборонний
І навкруги по фрігійській громаді повів своїм зором,
Мовив: «О горе, яка ще земля і моря які можуть
70 Взяти до себе мене? Що нещасному ще зостається?
Бо й у данайців ніде мені місця нема, і дарданці
Ворогом мають мене і крові жадають моєї».
Плач цей зм'ягчив нам серця, й ми обурення наше до нього
Стримали. Розповісти велимо, із якого він роду,
75 Що нам приніс і на чім покладає він, бранець, надію.
Той охолонув від страху та врешті почав говорити:

«Все, що скажу тобі, царю, це буде одна лише правда;
Не заперечу того, що я сам з арголійського роду.
Перше, що я визнаю: якщо доля Сінона нещасним
80 Може зробити, то нікчемним зробити й брехливим не зможе.

Може, колись випадково чував ти ім'я Паламеда,
З роду Белідів, про славу його голосну, може, чув ти.
Через ганебний донос пеласгійці його покарали
Смертю, невинно, за гадану зраду, бо завжди противник[32 - Улісс
звинуватив Паламеда в зраді, знайшовши у нього сфальшований лист троянського царя
Пріама і гроші, що закопав у його наметі сам Улісс. Греки вбили Паламеда (див. рядок 90).]

85 Був він війні цій; тепер за покійником гірко ридають.
Батько віддав мене вбогий йому за товариша зброї
Ще в моїй юності ранній; він був мені й родич до того.
Поки він міцно держався при владі й на радах владарських
Значення мав його голос, було і ім'я мое знане,
90 Й шана була мені. А як звела його геть з цього світу
Злоба й ненависть Улісса – всі знають, про що говорю я —
Горем прибитий, життя коротав я у чорному смутку
Й серцем обурювався завжди за гибель невинного друга.
І не мовчав, нерозумний, але, коли доля дозволить
95 В рідний мій Аргос звияжцем вернутись, поклявся урочисто
Месником стати, й ненависть тяжку цим стягнув я на себе.
Звідси почав я котитися в прірву: з хвилини тієї
Обвинуваченням хитрий Улісс переслідував завжди,
Сіяв в народі непевні про мене чутки і свідомо
100 Зачіпки ждав, не спочив він, аж поки Калхант нагодився. —
Нащо немилі нам спогади ті викликати даремно?
Гаяться нащо, як ви кладете в один ряд всіх ахейців?
Досить того, що ви чули; карайте якмога скоріше:
Так ітакієць хотів би, і щедро заплатять Атріди».

105 Тут ми бажанням усі загорілись розвідать докладно,
Що то за злочин, нам невідомий, готують пеласги.
Він же, обман затаївши, із страхом і далі провадить:
Мали данайці не раз вже покинути Трою, тікати
І відступити, втомившись війною, що довго тривала.
110 Ох, щоб були це вчинили! Та часто морські буревії
Їм замикали дорогу і вітер лякав їх південний.
От коли кінь із балок кленових стояв вже готовий,
Враз тоді хмари густі зашуміли по цілому небу.
Серед безладдя шлемо Евріпіла спитати оракул
115 Феба; він слово сумне приніс нам із храму святого:

«Кров'ю і дівчини смертю вітри ви вблагали,[33 - При вирушенні в Трою
греків затримала буря в Авліді; щоб мати благополучне плавання, за провіщенням
оракула, вони принесли в жертву дочку царя Агамемнона – Іфігенію (за міфом, Артеміда
замінила Іфігенію ланню і взяла дівчину в Тавріду).] данайці,
Як узбереж Іліону взялися дістатись уперше,

То й повороту належить вам кров'ю шукать і віддати
В жертву життя арголійське». Народ як почув це віщання, —
120 Серцем стенувся увесь і дрож перейняв усі кості —
Доля кого з них обрала, кого Аполлон зажадав з них.
З шумом великим тоді ітакієць[34 - Ітакієць – Одисей, правитель острова

Ітаки.] Калхаса-пророка

Тягне в середину натовпу й силує людям відкрити,
Що означає богів віщування. Мене не один вже
125 Попереджав про злий підступ митця-лиходія,[35 - Митець-лиходій – той
же Одисей-Улісс.] майбутнє

Мовчки мене прочував. І два п'ятидення зрікався
Він кого-небудь назвати і на смерть його цим передати.
Ледве з бідою його спонукав ітакієць великим
гвалтом, що вимовив слово й мене на жертovníк призначив.

130 Всі, як один, притакнули й погодились легко на тому,
Щоб нещасливець один поплатився за лихо, якого
Кожний боявся для себе. Проклятий той день наближався,
Підготовлялись обряди, мука готувалась солонна,[36 - Стародавні греки і
римляни посипали голови жертovníх тварин перед тим, як зарізати, мукою, грубо меленою
і змішаною з сіллю, та прикрашували їх стрічками.]

Квітли на скронях стрічки. Та я втік, признаюся, від смерті,
135 Пута порвав і в багnistому озері ніч пересидів
Між комишами, аж поки, вітрила напнувши, відплинуть.

В мене нема вже надії побачить стару батьківщину
Й двоє коханих дітей, ані батька, якого люблю я;
Може, і їх покарають за втечу мою, щоб помститись, —

140 І надолужать провину мою їх нещасною смертю.
Тож на богів я благаю тебе, на небесних, що правду
Знають, на вірність, як ще між людьми непорушена є десть:
Змилуйсь над лихом великим моїм і людину помилуй,
Ту, що тягар оцих злигоднів мусить терпіти безвинно».

145 Зрушені цими сльозами, даруем життя йому, стільки
Він милосердя в нас будить. І перший Пріам в того мужа
Пута із рук його зняти велить, попустити кайдани
Й мовить ласкаво: «Хто б ти не був, але втрачених греків
Нині забудь. Будеш наш. Тільки правду скажи мені щиро:

150 Нащо вони величезного цього коня збудували?
Хто будував? Чи обітниця то, чи споруда військова?»

Так запитав він. А той, в пеласгійських лукавствах учений,
Звільнені руки до неба піднісши: «Вас кличу за свідків, —
Каже, — о вічні вогні, вашу міць непорушну, священні

155 Вівтарі й клятві ножі, від яких я утік, і ті стьожки,

Що їх як жертва носив я, – вже вільно мені потоптати
Греків священні закони, мужів їх ненавидіть, тайни
Всі, що їх світові мають явити. Бо жодні закони
Рідного краю мене вже не держать. Якби лише, Трое,
160 Вірна лишилась ти даному слову, сама врятувавшись,
Так і мене врятувала, як правду скажу і віддячусь.

Всю-бо надію данайці і віру в війну розпочату
Завжди в Паллади заступництві мали. Та з дня, як безбожний
Син Тідея й зухвалий Улісс, винахідник злочинства,
165 Божий палладій із храму святого забрать завзялися,
Напад вчинивши і замку сторожу убивши, забрали
Образ святий і торкнулись руками кривавими стьожок
Діви святої, від тої хвилини надії данайців
Враз похитнулись, й упавши, назад покотились. Зламалась
170 Сила данайців, і серце богині від них відвернулось.

Знаками ясно своїми дала це Трітонія знати;
Ледве поклали у таборі образ, їй очі відкрились,
Іскрами блиснули, тіло в солоному поті скупалось,
Тричі сама на долівці вона підвелася – о диво! —
175 Аж міднокований спис і щит затремтіли у неї.
Їм провіщає Калхант, щоб морем тікали; не може
Впасти Пергам від аргейської зброї, аж поки віщання
В Аргосі знов не спитають та образ, який в кривобоких
Суднах везли, не повернуть. Якщо ж вони в рідні Мікени
180 Нині поїхали з вітром, то там вони зброю готують,
Ласки шукають в богів і неждано, проїхавши морем,
Знову тут будуть, – Калхант ворожіння ті так викладає.
Статую цю за палладій, зневажену божу святиню,
З волі його збудували, щоб змити нещасну провину.

185 Постать таку спорудить величезну
Калхант наказав їм, Бантини збивши дубові, її аж до неба піднести,
Так, щоб крізь брами її й через мури міські не втягнути,
Щоб у священних обрядах народ не знайшов охорони.
Хай би зневажила ваша рука цей дарунок Мінерві, —
190 Стріне Пріамове царство й фрігійців руїна велика,
Хай же на нього самого відвернуть проклін цей богове.

А як затягнуть до міста цей дар ваші руки, війною
Азія аж до Пелопових мурів[37 - ...до Пелопових мурів... – до Аргосу і Мікен
на Пелопоннесі. Мури ці побудував Пелопс.] великою піде;
Доля така ж і наших онуків колись дожидає».

195 Хитрощам цим і лукавству митця в віроломстві Сінона

Віри йняли. Піддалися на сльози нещирі і підступ
Ті, кого навіть Тідеїв син, навіть Ахілл ларісійський
Не подолали, ні тисячі суден, ні років десятків.
Щось іще більше й страшніше нам впало, нещасним, у вічі
200 Й сповнило страхом серця, що ніякого лиха не ждали.
Лаокоон, що жертвом був, Нептунові жеребом даний,
Жирного в жертву бика урочисто при вівтарі різав.
Аж із Тенеда по хвилях спокійних – тремчу, як згадаю, —
В звоях великих два змії на море злягли і прямують
205 Просто до берега; груди і гриви криваві їх вище
Хвиль виринають, над морем здіймаються, решта їх тіла
Рівно по морю простерлась великими в звоях хребтами.
З шумом запінилось море; от вийшли на землю, їх очі,
Кров'ю наповнені, іскрами сиплють; дрижать язики в них,
210 Лижуть з сичанням пащеки. Лиш глянули ми – сполотніли
Й порозбігались. Вони ж у рішучім розгоні прямують
Просто до Лаокоона. І спершу тіла обкрутили
Двох невеликих синів його змії обидва і давлять
Та роз'ідають суглоби. А потім так само й його вже,
215 Що ухопився за зброю й на поміч синам поспішає,
Ловлять і в звої великі обкручують тісно. Два рази
Впоперек вже і його обвинули і потім ще двічі
Шию хребтами, лускою покритими, тісно обвивши,
Високо вгору і голови, й шиї над ним піднімали.
220 Він одночасно вузли ті руками розсунути хоче,
В пасоці чорній увесь, отрутою стьожки священні
Збризкані, й крики жажливі його аж до неба сягають.
Зраний віл так реве, від жертвовної вирвавшись смерті
Й скинувши з шиї сокиру, яку йому вбито невміло.[38 - Опис загибелі

Лаокоона та його синів, задушених велетенськими зміями, що їх наслали розгнівані боги. Лессінг у славнозвісній праці «Лаокоон» порівнює Вергілієве зображення з античною скульптурою – групою Лаокоона (знайденою в Римі в 1506 р.), яку створили родоські скульптори в I ст. до н. е. – Агесандр, Полідор і Афінатор, і досліджує питання різниці між літературою й образотворчим мистецтвом.]

225 Змії обидва чимшвидше у храм поповзли Трітоніди[39 - Трітоніда – тобто Мінерва, зображення якої стояло в Трої.]

Грізної, вгору на замок, залізли під ноги богині
Й там заховались під круглим щитом. Тоді знову занило
Кожному серце, жахом новим оповите. Це кара
Справді заслужена, кажуть, за вчинений злочин спіткала
230 Лаокоона, що вістрям пройняв ту священну споруду,
Вбив в її спину свій спис нечестивий. Кричать усі гучно,
Щоб ту споруду на місце призначене ввести й благодати

Ласки богині.

Мур розриваємо ми і міську відчиняєм твердиню.

235 Всі приступають до діла, під ноги колеса підводять,
Линви міцні на шию силяють, і клята споруда,
Зброєю плідна, вступає у мури. А юні дівчата
Й хлопці довкола співають їй гімни, радіють, як можуть
Линви торкнутись. Вона посувається. Й грізно вкотилась
240 В місто, в середину саму. Ох, краю ти мій Іліоне,
Божий приюте, у війнах прославлені мури дарданські!
В брамі, на самім порозі, разів аж чотири спіткнулись,
В череві брязнула зброя разів аж чотири. Проте ми
Прагнем свого у безтямі, засліплені до божевілля,
245 Й ту проклятуцу потвору на замку своєму вміщаєм.
Тут і Кассандра майбутнє тоді з своїх уст віщувала,
Тевкри, проте, до тих уст, що сам бог наказав їм, ніколи
Віри не мали. Нещасні ми в день, що останнім мав бути
Всім нам, ще й храми у місті прибрали у зелень святкову.

250 Небо тим часом кругом обернулось, і ніч здійнялася
Із океану і пільмою землю покрила і небо,
Вкрила також мірмідонське лукавство; і тевкри на мурах
Змовкли, бо сон їм утомлене тіло зморив. Із Тенеда
Вже надпливала аргейська фаланга; до бою готові
255 Судна у них, у мовчанні, крізь приязну місячну тишу,
Їдуть до добре відомого їм узбережжя. Аж раптом
Блиснув вогонь на царському судні. Сінон, врятувавшись
З ласки неправої долі, в цій хвилі данайців, що в кінських
Череві досі ховались, виводить, їм нишком соснові
260 Схови одкривши, – відчинений кінь їх на світ випускає.
Жваво вожді з деревища порожнього перші вилазять:
Стенел з Тессандром, Улісс лиховісний – по спущеній линві,
Неоптолем, внук Пелея, Тоант, Акамант і раніше
Інших – Махаон, за ним Менелай і сам майстер тієї
265 Хитрої штуки – Епей; в місто, сном і вином оп'яніле,
Входять усі і, убивши сторожу, в відчинені брами
Військо впускають, загони, що в змові були, об'єднавши.

Був саме час, коли в дар від богів нам надісланий перший
Сон огортає знеможений люд, милим гостем приходить,
270 В хвилі тій Гектор приснився мені, засмучений дуже;
Плакав рясними сльозами, понесений возом, як з ним це
Сталось колись; обкипілий весь чорною кров'ю, в пилюці;

Ремінь у ноги напухлі уп'явся. Ох, як виглядав він,
Як же не схожий на Гектора був він того, що вертався
275 В зброї Ахілловій з бою або як на судна данайські
Кидав фрїгійські вогні, – брудна борода обгоріла,
Злиплось волосся в крові, і ранами весь він укритий,
Що коло мурів отчизни він стільки зазнав їх у битвах.
І мимоволі, здавалось, заплакав я сам і крізь сльози
280 Мовив тоді до героя, озвавшись сумними словами:
«Світло Дарданії, тевкрів надіє з надій найвірніша,
Де ти так довго барився, з якої країни приходиш?
Гекторе, наш довгожданий, гей, Як ми тебе привітаєм
Після сконання стількох твоїх рідних, по злигоднях всяких

285 Цілого люду і міста, ослаблені дуже на силах?
Чом це я рани ці бачу?» А він на те все ані словом
Не відповів на ті марні питання; і, важко зітхнувши,
Мовив лиш: «Сину богині, тікай, від пожежі рятуйся;
Вдерся вже ворог на мури, вже валиться Троя висока.
290 Досить, проте, й для вітчизни цього, й для самого Пріама.
Збройній руці якби можна Пергам рятувати, то, певно,
Ця ось правиця моя врятувала б. Святі свої речі
Троя тобі доручає й пенатів; бери їх з собою,
Будеш в них мати супутників долі; великих шукай ім
295 Мурів; ти сам побудуєш ті мури, проїхавши море».
Мовив це й в руки узяв він і Весту могутню, й пов'язки,
І негасимий вогонь, і з святилища все це виносить.

Зойками різноманітними повниться місто тим часом
Більше й все більше, – хоч батька Анхіса домівка стояла
300 Остеронь інших, густими деревами щільно укрита, —
Зброя бряжчить все ясніше і жах навкруги навіває.
Я прокидаюсь од сну й на покрівлі, до самого верху
Вибігши миттю, стою й насторожую вуха уважно.
Так це, як з вихром шаленим пожежа впаде на засіви
305 Чи як бурхливий струмок у гірську переміниться річку
Й поле залле і жниво розкішне зруйнує, всю змие
Працю волів, поносить ліси на узгір'ях, – і стане
Оторопілий пастух на скалі і той слухає гомін.
Тільки тепер стало ясно усім, яка у них вірність:
310 Підступ данайський відкрився. Уже Деїфоба оселя
Впала, велична. Вулканові в жертву, уже загорівся
Близький сусід Укалегон, – Сігейська затока палає
Світлом відбитим. Лунають десь сурми, гук воїнів чути.

Зброю вхопив я безтямно, хоч що вже тепер у тій зброї?
315 Та спалахнув я бажанням зібрати загін і на замок
Кинутись разом, – шаленство і гнів навіть розум виводять
Із рівноваги, – збагнув я, як гарно загинути в битві.

Вирвавсь тим часом Пант Отріад з-під ахейської зброї (Феба жерцем був у нас він на замку), в руках ледве держить
320 Утвар священну, богів переможених, внука малого
Й мов непритомний біжить до порогів. «Гей, Панте, – волаю, —
Як рятуватися нам, яку боронити твердиню?»
Ледве я встиг це промовить, як важко зітхнув він і каже:
«Б'є вже остання година, Дарданії день неминучий.
325 Ми лиш колишні троянці, колись Іліон був і слава
Тевкрів велика була, та все те Юпітер жорстокий
В Аргос цілком переніс, а тепер он панують данайці
В місті палаючим. В мурах, всередині, кінь височенний
Збройних мужів з себе сипле, звитяжний Сінон з нас глузує
330 Й сіє пожар. Одні напливають у навстіж відкриті
Брами, – без ліку, з великих Мікен їх причалило стільки!
Інші, озброєні теж, у завулки тісні уступили;
Стали залізні ряди, їх мечі аж іскряться, готові
Сіяти смерть, так що брам охоронці передні наосліп
335 В бій ледве сміють рушати, безладно боротися з ними».
Вражений цим Отріадовим словом, богами натхнений,
В бій і вогонь я іду, куди чорна Ерінія кличе,
Брязкіт озброєння й крик, що до неба лунає. Надходять
Друзі Ріпей і Епіт, у боях дуже славний, у сяйві
340 Місяця ще надійшли Гіпаніт і Дімант, а за ними
Разом стає у ряди і Корєб молодий, син Мігдона.
Щойно останніми днями він в Трою прибув випадково,
Гнало його до Кассандри гаряче кохання; тепер він
В поміч фрігійцям ішов і Пріаму, бо був його зятем.
345 Ох, безталанний, не чув він того, що у приступі шалу
Суджена там віщувала.
Щойно побачив їх разом усіх я, готових до бою,
Так я тоді до них мовив: «Молодці, серця наймужніші
В вас надаремно, якщо забажали з'єднатись зі мною,
350 З тим, що на смерть іде певну. Ви бачите, що нам судилось.
З храмів святих, вівтарі залишивши, боги усі вийшли,
Ті, на яких ця стояла держава! Йдете рятувати
Місто в пожарі. Умрімо ж, в середину киньмося бою!
Є для побитих один порятунок – рятунок не ждати».
355 Цими словами ще шалу додав я серцям молодецьким.

Мов серед темряви ночі вовків шаленіючих згряя,
Що зголодніла утроба наосліп їх гонить, а з горлом
Висхлим залишені десь вовченята чекають, – і ми так
Через ворожі ряди і крізь стріли на смерть ішли певну,
360 Прямо до міста, а ніч похмурим своїм покривалом
Всіх нас покрила. Хто жах тої ночі, загибелі й вбивства
Виразить може словами, слізьми ті нещастя оплакати?
Падає в порох весь город старий, що стояв стільки років;
Всюди по вулицях всіх валяються трупи беззбройних,
365 Повно їх теж у домах і на божих священних порогах.
Та не самі лиш тевкрійці вину свою кров'ю змивають,
Часом відвага приходить в серця переможених, гинуть
І переможні данайці. Усюди розпука жахлива;
Всюди лиш жах один, образи смерті встають незліченні.

370 Перший з данайців попав Андрогей нам негадано
в руки Разом з загоном великим; вважав нас за дружні фаланги
Він, не впізнавши, й таким озивається приятним словом:
«Гей же, мужі, поспішайте, чого це ви так забарились?
Інші Пергам, що в пожарі горить, по шматочку розносять,
375 Ви ж тільки зараз у бій вирушаєте з суден високих?»
Мовивши це і відповідь мавши якусь невиразну,
Врешті таки зрозумів, що у вир ворогів він потрапив.
Весь охолонув і, скрикнувши, миттю назад він одскочив.
Так, наче десь у колючих кущах несподівано ступить
380 Хтось на гадюку і раптом, злякавшись, тікає від неї,
Люті-бо шию свою підняла вона темно-зелену, —
Глянувши, так затремтів Андрогей і почав утікати.
Ми на них лавою сунемо й збройно кругом обступаєм.
І незнайомих з місцевістю й лютим охоплених жахом
385 Стелимо трупом, і спершу сприяє роботі цій доля.
Успіхом цим запалившись, Кореб до своїх покликає:
«Друзі, де доля й раніш нам дорогу рятунку вказала
Й де нам прихильність являє, туди ми за нею ходімо:
Нумо, щити заміняймо й данайські візьмімо відзнаки;
390 Підступ чи мужність це буде, хто стане питати, коли
йдеться Про ворогів? Самі зброю дадуть». Так сказав і гривастий
Із Андрогей шолом надіває, і щит, що мав пишний
Герб, він бере собі, меч він аргівський до боку чіпляє.
Те саме роблять Ріпей і Дімант, і за ним уся молодь
395 Радо, і кожний з них зброїться в свіжу добычу.
Йдемо всі, Межи данайців змішавшись, та бог не пішов наш за нами.
Темної ночі цієї, у січі зустрівшись, багато

Билися ми, багато ахейців послали до Орка.
До кораблів своїх, до узбережжя одні з них тікають,
400 Інші, в ганебнім перестрахи, знов у те черево кінське
Лізуть і криються там, у знайомій уже ім утробі.

Гей, ні на що проти волі богів нам не слід сподіватись.
Ось витягають Кассандру, Пріамову доньку, з святого
Храму Мінерви; розпатлані коси у неї, до неба
405 Марно підводить палаючі очі; підняти лиш очі
Може вона, бо руки їй ніжні в окови закуто.
В лютому шалі Кореб не міг цього знести і кинувсь
В саму середину тої фаланги, собі на загибель.
Всі ми за ним поспішаєм і в збиту вриваємось січу.
410 Вперше тоді із покрівлі святинь наших сипнулись
Густо удари на нас, і зчинилась різня нещаслива.
Виглядом зброї і грецьких шоломів вони обманулись.

З криком гучним і данайці тоді, озлобившись за втрату
Дівчини, в наступ пішли, Аякс поміж ними завзятий,
415 З ним два Атріди і слідом усе долопійське їх військо.
Так противійні ударять на себе вітри, як зірветься
Буря, і Нот, і Зефір, а зі сходу як злине на конях
Евр і ліси заскриплять, скаженіє Нерей із тризубцем,[40 - Морський бог
Нерей, як і Нептун, має в руках тризубець – символ влади над морем.]
Аж у найглибших безоднях морській запіняться хвилі.
420 Навіть і ті, що у темряві ночі ми їх розігнали
Хитро й по цілому місту розвіяли їх, надбігають.
Перші вони і щити пізнають, і підмінену зброю;
Зраджує в мові різниця:[41 - Греки, які повернулись після втечі, дізнаються
про обман за різницею в мові.] пропало все, – в них перевага.
Перший Кореб від руки Пенелея при вівтарі самім
425 Збройногірної богині упав і Ріпей, з-поміж тевкрів
Найсправедливіший, був-бо він правди найбільший
поборник (Але судилось не те йому); впали Гімант і Гіпаніс,
Їх свої рідні убили. Й тебе від загибуні не встигла,
Панте, побожність велика твоя врятувати, ні навіть
430 Світлий вінець Аполлона. Ти, попеле Трої й останній
Пломінь життя моїх рідних, ви свідками будьте, що в вашій
Хвилі останній я стріл і пригод не злякався данайських;
І заслужила правиця моя, щоб загиб я, якщо вже
Доля таке присудила. Тоді завертаємо звідти
435 Я, і Іфіт, і Пелій зі мною (Іфіт із них старший
Віком, Уліссом був ранений Пелій), до дому Пріама

Разом прямуємо, звідти-бо чуємо крики. Тут щойно
Бій розгорівся великий, неначе б ніде не було вже
Іншого бою й ніхто вже й не гинув у цілому місті;
440 Січу завзяту побачили ми, як оселі данайці
Штурмом беруть, черепахи зробивши з щитів, облягають[42 - Бойовий
прийом римських легіонерів: римські солдати тримали над головою щити так, що краї їх
заходили один за один і могли захистити від будь-якої зброї.]

В дверях пороги, до стін приставляють драбини і лізуть
Аж на одвірки шаблями, лівицею щит наставляють
Як охорону від списів, правицею ж кроков сягають.
445 З другого боку дарданці зривають і вежі, й покрівлі
Цілі з домів, як побачать, що все вже пропало, щоб ними
Аж до хвилини останньої замість знаряддя боротись;
Сволоки, золотом ковані, предків старинні прикраси,
Тягнуть зі стелі, а інші, кинджали загострені взявши,
450 Всі обсадили пороги й їх строем тісним захищали.
Дух свій піднісши, йдемо в оборону ми царського дому,
Поміч героям нести і додати переможеним сили.

Двері були потайні, і пороги, і хід для домашніх Межи
Пріама палатами, скриті одвірки в затиллі.
455 Ними-то звикла була Андромаха сердешна ходити,
Поки ще царство стояло, без подруг, сама, щоб відвідать
Свекрів і Астіанакта, синочка, до діда водити.
Лізу туди аж на верх я покрівлі найвищої, звідки
Кидали списи рукопаш тевкри нещасні даремно.
460 Скраю там башта стояла, що гребнем вершини своєї
Аж до зірок піднімалась, і з неї на Трою дивитись
Звикли вони, на флот і на табір данайський. Її-то
Ми доокола залізом підважуем, там, де в найвищій
Поверсі споєння вже попустило й хиталось; з підвалин
465 Давніх виважуем і вивертаємо. Скинена раптом,
Валиться з гуком і широко шереги криє данайські.
Вслід їм і інші підходять. Тепер вже ніщо не вгаває,
Ані каміння, ні інше знаряддя...

А у передсінку самім, на першім порозі лютує
470 Пірр, аж виблискує сяйвом на ньому озброєння мідне.
Наче той вуж, що отруйного зілля наївся й на світло
Виповз, набряклий узимку, в холодній землі він ховався,
Нині ж він, скинувши шкуру стару, випинається свіжий,
Юності повен, блискучий, угору здійма свої груди,
475 В'ється хребет обручами ковзкими, він пнеться до сонця,

З пащі троїстий язик висуває. А разом із Пірром
І Періфант премогутній, і Автомедонт з ним, возничий
І зброєносець Ахіллів, і вся із ним скіроська молодь:
Всі підступають під замок, вогні на покрівлю всі мечуть.
480 Сам він між першими взяв двоесічну і гостру сокиру,
Й нею пороги рубає, і мідні зриває з устоїв
Двері, і, швидко дубові бервена міцні прорубавши,
В них розсуває велике вікно, наче пащу широку.
Видно середину дому, відкрилися довгі покої
485 Давніх царів і Пріама, приміщення їх потаємні.
Видно і воїнів збройних було на вхідному порозі.

Всюди мішається плач з жалюгідною там метушнею,
Зойк і ридання жіночі в просторах лунають світлицях,
Крики до зір золотих долітають. Жінки по кімнатах,
490 Жахом прибиті, блукають і двері, обнявши, цілують.
Пірр напирae із силою батька – сторожі й запорам
Не зупинить його. Від тарана, що гатив по одвірках,
Зрушилась брама й, зірвавшись з устоїв, упала. Пробоем
Роблять дорогу. Промощують доступ і перших вбивають,
495 Вдершись, данайці і закуток кожний наповнюють військом.
Навіть, прорвавши загати, потік так не плине шумливий,
Що, крутежами пробившись крізь греблі, згори через ниви
Рине скажено на луки кругом і худобу і стайні
Тягне далеко з собою. На власні я очі там бачив
500 Неоптолема, як бивсь він завзято, й Атрідів обох я
Бачив там на порозі, й Гекубу, і сотню невісток,
Бачив Пріама, як кров'ю зливав вівтарі і вогонь той,
Що освятив його сам. П'ятдесят тоді спалень[43 - Гомер в «Іліаді» (VI, 243)
згадує про кімнати п'ятдесяти синів і дванадцяти зятів Пріамових.] – на внуків
Певна надія – й трофеями, й золотом варварським горді
505 Впали й одвірки, а що не згоріло, данайці тримають.

Може, спитаєш мене, яка була доля Пріама?
Він, як побачив і міста руїни, й розбиті угледів
Мури, й пороги будівель, і ворога в серці покоїв, —
Зброю старий, хоч одвик вже від неї, бере на тремтячі
510 З старості плечі даремно, прив'язує меч без потреби
Й сміло впадає на лави густі ворогів, щоб загинуть.
В самій середині замку, під небом відкритим, жертovníк
Розмірів був величезних, і лавр був старий біля нього,
Що похилився над ним і заслонював тінню пенатів.
515 Коло жертovníка сіли Гекуба із дочками разом,

Пообнімавши даремно подоби богів, як голубки,
Що хуртовина їх чорна застала. Уздрівши Пріама,
Як надівав молодечу він зброю на себе: «Нещасний
Мій чоловіче, яка це жахлива прийшла тобі, — каже, —
520 Думка – цю зброю надіти? Куди розігнався? Не такої
Треба усім нам підмоги тепер, не таких оборонців!
Все-бо пропало, хоч був би мій Гектор отут в цій хвилині.
Ближче сюди підійди, нас жертovníк оцей урятує[44 - Храм або жертovníк
служили надійним захистом для переслідуваних.]

Всіх, або всі ми загинем». Слова ці рішучі сказавши,
525 Старця до себе веде і на місці святому садовить.
Миті цієї Політ із кривавих рук Піррових вирвався,
Син Пріамів, між списів ворожих, крізь довгі підсіння
І по порожніх світлицях тікає, і кров'ю їх кропить.
Пірр розігнався за ним, запалившись, і хоче смертельно
530 Зранить; ось-ось уже вхопить рукою, вже списом проколе.
Він же, проте, до батьків лиш добіг, і упав перед ними,
І на очах у них вилив життя своє крові струмочком.
Тут і Пріам, хоч самому і смерть заглядала у вічі,
Видержать довше не міг, щоб лютим не вибухнуть гнівом.
535 «Ох, за цей злочин, — гукає, — що ти учинив, якщо є десь
Правда на небі, яка усілякої кривди пильнує,
Гідну подяку дадуть тобі й плату належну богове.
Ти спричинився, що я, батько, на сина загибель дивився, —
Батьківський зір осквернив душогубством. Ахілл, про якого
540 Брешеш, що був твоїм батьком, до ворога свого Пріама
Все ж не поставився так. На мої-бо гарячі благання
Правда озвалася в ньому, й мені він бездушнее тіло
Гектора дав поховати, й мене відпустив в мое царство».
Так промовляє дідусь і без розмаху ратище кволо
545 Кидає. Глухо відбилось воно від щита і повисло,
Не заподіявши шкоди, у першому шарі опуки.
Пірр відповів: «Коли так, то як вісник іди до Пеліда,
Батька мого. Не забудь розказати про прикрі учинки
Неоптолема, скажи йому правду про виродка-сина,
550 Сам же загинь!» Це сказавши, тремтячого старця під вітар
Тягне, й ковзається той у калюжах синівської крові.
Руку він ліву в волосся вмотавши, свій меч витягає
Правою, в бік устромляє Пріамові по рукоятку.
Так закінчив вік Пріам, таке йому доля судила.
555 Трої пожежу він бачив, Пергама жахливу загибель, —
Він, що царем колись гордим на стільки земель і народів Азії був.
Лише тулуб при морі лежить величавий,

Знята з плечей голова, і саме лиш без імені тіло.

Вперше тоді усього мене жах охопив невимовний.

560 Я обімлів: пригадавсь мені образ коханого батька,
Щойно я бачив, як цар, з ним ровесник, від рани тяжкої
Ронить життя, нагадалась Креуза залишена й дім мій,
Знищений, може, і доля Іула малого згадалась.

Ще оглядаюсь, дивлюся, які ще є сили навколо:

565 Втомлені всі вже мене залишили, й одні повалились
Прямо на землю, а в розпачі інші в вогонь поскакали.

Сам я один залишився. Дивлюсь – на порозі у Вести,

В закутку тихо сховавшись, сидить Тіндареева донька.[45 - Тіндареева
донька – Елена, дружина Менелая.]

Ясність пожежі мені освітила її, як блукав я

570 Й поглядом кидав усюди. Вона, боячися ворожих
Тевкрів, лихих за загибель Пергама, і кари данайців,
І чоловіка, що зрадила, гніву чекаючи, в страху,
Спільна Ерінія і для вітчизни своєї, й для Трої,
Біля жертовника, там непомітно сховавшись, сиділа.

575 Серцем скипів я, і лють огорнула мене – за вітчизни
Згубу помститись, за злочин скарати. «Вона, очевидно,
Буде жива і Спарту побачить, і рідні Мікени;

Їхати буде в здобутім тріумфі царицею; знову

Буде дружиною, дім, і батьків, і дітей ще побачить,

580 З почтом троянських жінок і служебниць фрїгійських Ітиме?

Згинув Пріам від меча? Чи Троя згоріла в пожежі?

Скільки разів у крові узбережжя троянське купалось?

Ні, так не буде! Бо хоч за таке, як помститись на жінці,

Шани немає, й така перемога безславною буде, —

585 Певно, прославлять за те хоч, що погань я все-таки знищив,

Визначив, врешті, заслужену кару. Відчую у серці

Розкіш, як полум'ям гнівним відомсти наповниться й попіл

Рідних вдоволено помстою буде». Це в серці кипіло,

З цим, мов шалений, я гнався. Аж рідна матуся з'явилась

590 Перед очима моїми у чистому світлі ясному

Й сяjala так, як її я ніколи не бачив, як звикла

Тільки богам у божистій з'являться подобі, й за руку

Взявши мене, рожевими так запитала устами:

«Сину мій любий, яка то скорбота у серці твоєму

595 Гнів невгамовний розпалює цей і чому так шалієш?

Чом не турбуєшся нами? Чому не заглянеш раніше,

Де залишаєш старого ти батька Анхіса? Живі ще

Жінка Креуза й Асканій, синок? Їх же всіх оточили

Греків загони. Якби не опіка моя, все згоріло б,
600 Змів би все меч ворогів. Не лаконка ота, Тіндарея
Донька, ненависна всім, ні Паріс, що його винуватять, —
Божа, так, божа неласка зломила цю силу і Трою
Знищила майже дотла. Дивись, я всю мряку усуну,
Що твої смертні затьмарила очі й немовби їх мокрим
605 Оповила покривалом. Ти зовсім не бійся наказів
Матері, не відмовляйся зробити, що доручить. Де бачиш
Мури зруйновані, де відірвався від каменя камінь,
Бачиш, що хвилями пил он клубочиться з димом, — руйнує
Мури Нептун і тризубцем своїм велетенським незрушні
610 Валить опори, і так ціле місто з основ вивертає.
Бо найжорстокіша в гніві Юнона найперша ворота
Скайські в руки взяла і тримає, і в люті страшенній,
Оперезавшись мечем, вже союзні фаланги від суден
Кличе до себе.
615 Глянь, вже Паллада-Трітонія, сівши на замку високім,
Хмарами сєє ясними, Горгоною грізна. Сам батько
В серце данайцям одваги вливає, додавши звияжних
Сил ім, і збройно іти на дарданців богів закликає.
Сину, готуйся до втечі і край поклади цим турботам.
620 Я при тобі буду завжди й на рідні поставлю пороги».
Тільки сказала і в темряві ночі густій заховалась,
Як показалися постаті грізні й ворожі до Трої Божі особи величні.

Ясно тоді я побачив, що весь Іліон у пожежі
625 Тоне і що до підвалин руйнується Троя нептунська,[46 - Троя нептунська
— за переказом, Нептун і Аполлон допомогли Лаомедонтові збудувати мури Трої.] —
Мов на верхів'ях гірських, коли ясень старезний підріжуть
Пилами й часто вдаряють сокирами в нього селяни,
Хочуть звалити його, а він іще довго грозить ім,
Листям тремтить і вершком потрясає; аж ранами звільна
630 Зможений, врешті, востаннє застогне й злетить, відірвавшись,
З гір у долину. І от я спускаюся долі, й під божим
Проводом, через вогонь і ряди ворогів я проходжу,
Стріли дають мені місце, вогонь уступає з дороги.

Вже як добився я, врешті, додому, до рідних порогів,
635 До стародавнього дому, то батько, якого хотів я
Винести в гори високі найперше, й шукав його, зразу ж
Далі відмовився жити, як буде зруйнована Троя,
Бути ізгоем. «А ви, — так промовив, — у кого ще в жилах
Кров молодецька кипить, і не знищені сили ще ваші,

640 Ви утікайте.

Жив би я довше, коли б того в небі богове схотіли
Й дім цей мені зберегли б. Уже досить, і більш, ніж доволі,
Бачили в'яві загибель одну і захоплення міста
Пережили. Подивіться, ось так покладіть мое тіло
645 І попрощайтесь: я смерть собі сам заподію. А ворог —
Він змилюється, візьме лиш одіж; а без поховання
Легко стерплю я. Немилий богам, вже й раніше непотріб,
Вік коротав я з хвилини, як батько богів і цар люду
Подувом грому повіяв, вогнем мене сили позбавив».

650 Так говорив і обстоював це із рішучим завзяттям.
Ми ж його з слізьми благаємо, я, й моя жінка Креуза,
Й син мій Асканій, і челядь, щоб батько усіх нас з собою
Не занапащував, сам щоб не кидавсь в біду, що грозить нам.
Не уступає, свого він дотримує наміру й місця.

655 В бій я, нещасний, знов кидаюсь, смерті одної бажаю;
Що ж бо лишалось мені, яка мене доля чекала?

«Ти сподівався, мій батьку, що зважусь, тебе я лишивши,
Сам утікати? Чи з батьківських уст лихослів'я це вийшло?
З міста цього не лишити нічого боги ухвалили,

660 Й це неминуче, а ти захотів до загибелі Трої
Ще приєднати себе й своїх рідних, — цій долі вже навстіж
Двері відчинені. Скоро вже прийде у крові Пріама
Скупаний Пірр, що сина убив на очах його батька
Й потім ще й батька убив при жертovníку. От ти для чого,

665 Матінко рідна, мене від списів і вогню врятувала, —
Щоб в своїм домі я ворога стрів, коли син мій Асканій,
Батько й Креуза в крові своїй власній купатися будуть?

Зброю, гей, зброю давайте, мужі, бо остання година
Б'є нам, побитим. Ідім на данайців, до бою вертаймось,
670 Щоб без відомсти сьогодні ніхто з нас в бою не загинув».

Знову мечем оперезуюсь, знов закладаю на ліву
Руку свій щит, прикріплюючи, й з дому виходжу.

Та жінка Впала до ніг мені, тут, на порозі, й Іула малого
Батькові вгору піднявши, припала до мене і мовить:

675 «Йдеш ти на смерть, тож і нас із собою бери, ми готові.
Та якщо досвід твій каже, що в зброї ще є оборона,
Перше цей дім захищай. Бо на кого ж маленький Іул наш,
Батько і та, що колись була жінкою в тебе, лишиться?»

Так промовляла і всю наповнила жалем оселю.

680 Враз показалося явище дивне, що годі й сказати.
Просто у нас на руках, у батьків, охоплених смутком,

Видимо знявся на самім вершечку голівки Іула
Вогник легесенький вгору, й почав нешкідливо лизати
Кучері хлопця м'якенькі, і гладити личко рожеве.
685 Ми тремтимо з переляку, й палаючі кучері рвемо,
І намагаємось вогник святий погасити водою,
Батько ж Анхіс спрямовує весело очі на зорі,
Руки здіймає до неба і слово таке промовляє:
«О всемогутній Юпітере, чуеш ти наші благання,
690 Зглянься ж на нас! Якщо гідна щедрот твоїх наша
побожність, Дай нам ознаку, наш батьку, упевни у тому, що бачим».

Ледве це старець промовив, як раптом понісся ізліва
Гуркіт з небес громовий і крізь пільму зоря пролетіла
Світлом сліпучим, ще й смуга довжезна за нею тягнулась.
695 Бачили ми, як вона, над покрівлею дому майнувши,
В лісі Ідайським далеко сховалася, свій позначивши
Шлях променистий, і довго ще в небі палала та світла
Смуга, і сіркою довго усе навкруги димувало.
Цим переконаний батько тоді устає і на небо
700 Дивиться, кличе богів і мольби шле до зірки святої:
«Рідні богове, я вже не барюсь, і де кличете, йду я.
Дім цей врятуйте, врятуйте онука. То ваше знамення.
Троя – у вашій опіці. Тобі уступаю, мій сину,
І не відмовлюся йти за тобою як вірний товариш».

705 Так він сказав. А вогню гуготіння усе виразніше
Йде крізь будинки, і хвилями котить все ближче пожежа.
«Гей же, мій батечку любий, на спину мені садовися,
Сам тобі плечі підставляю, тягар цей мені не завадить.
Як би тепер не було, в нас одна небезпека є спільна,
710 Й спільний рятунок обох нас чекає, й Іул наш маленький
Піде із нами, а трохи оподаль ітиме дружина.
Ви, мої слуги, уважно зятяйте все те, що скажу вам:
Є поза містом могила, і храм стародавній Церери
Там опустілий стоїть, і старий кипарис коло нього;
715 Наші побожні батьки шанували той храм довгі роки.
Там біля храму ми стрінемся всі, звідкіля хто надійде.
Батьку, ти святощі візьмеш у руки і рідних пенатів.
Їх доторкатись не личить мені, коли з бою такого,
З січі такої кривавої я повертаюсь, аж доки
720 Я не обмиюсь живою водою».
Так я промовив, і шию, і плечі широкі згинаю,
Шкуру левину жовтаву стелю на одержу й схиляюсь

Взяти тягар свій. За руку вчепився Іул мій маленький
І підбігає за батьком нерівними кроками; ззаду
725 Квапиться жінка. Йдемо крізь закутини, в пільму сповиті.
Тут-то мене, кого жодна ще зброя ніде не страшила,
Ні величезні грецькі фаланги, що стали навпроти, —
Кожний вітрець вже лякає, звук кожен мене непокоїть.
Весь я за ношу тремчу, за супутників любих боюся.

730 Вже наближавсь я до брам і, здавалось, страхіття
дороги Вже обминув, аж доходить до вух моїх, чую, десь тупіт
Кроків численних; а батько крізь темінь зирнув і гукає:
«Сину, тікай, бо женуться, — й щити вже я сяючі бачу,
Міді я блиск пізнаю». Тут не знаю, яке зловороже

735 Розум мені божество відняло, помутивши, бо тільки
Я завернув з роздоріжжя і вийшов із вулиць знайомих,
Раптом дружину Креузу у мене, невдахи, забрала
Доля нещадна. Не знаю, спинилася десь на хвилину
І заблудила, чи, може, втомившись, трохи присіла;
740 Годі сказати, та більше у вічі її я не бачив.
Не оглядавсь позад себе тоді я, мені-бо й на думку
Навіть не спало, що, може, згубилась, аж поки прийшли ми
Всі до узвишшя й святого, старинного храму Церери.
Тут ми зібралися всі, лиш її бракувало, — і сина,
745 І чоловіка вона обманула. На кого, безумний,
Не нарікав я з людей і з богів, і що жахливіше
Бачив я в знищенім місті? Асканія, батька Анхіса
Й Трої пенатів на друзів лишив я, в ярку заховавши.
Сам я до міста вернувся, ясну свою зброю надівши.
750 Ще раз я вирішив спробувать щастя, і знов перебігти
Через всю Трою, і голову знову піддять небезпекам.

Отже, до мурів найперше вертаюся, до потемнілих
В брамі порогів, з яких щойно вийшов, і тими ж слідами
Йду я назад і в пільмі уважно очима шукаю.
755 Все доокола страшить і сама уже тиша лякає.
Потім додому — а чи не туди, не туди повернулась, —
Знову іду. А данайці напали й весь дім зайняли вже;
Вітром вогонь ненажерливий аж на покрівлю заносить,
Полум'я вгору шугає, і жар досягає до неба.
760 Далі іду я й дивлюсь на оселю Пріама й на замок.
Тут, в опустілих притворах притулку Юнони, на варті
Стали вже вибрані Фенікс й Улісс лиховісний — сторожать

Здобич. Скарби сюди зносять багаті, грабовані в Трої
Божі престולי з палаючих храмів, із золота чаші
765 Й одіж всіляку, з пожару здобуту. Кругом малі діти
Й трепетні їх матері стоять тут із страхом навколо
В довгих рядах.

Зважився навіть я голос у темряві свій подавати,
І залунав він по вулицях скрізь, як із жалем Креузу
770 Безперестанно і знову, і знову я кликав даремно.
Поки шукав я, ганявсь безконечно по цілому місту,
Образ нещасний Креузи з'явився і тінь її власна
Перед моїми очима, ця більша, ніж та, яку знав я.
Я обімлів, стало дибом волосся, й залякнув мій голос.
775 Так тоді мовить вона, щоб журбу з мого серця зійняти:
«Мій чоловіче солодкий, чого завдаєш ти тяжкого
Серцеві болю? Це все не без волі богів відбулося.
Звідси не вільно тобі відвести із собою Креузу,
Владар найвищий Олімпу на це не дозволить. Ізгоем
780 В землі далекі ти підеш, скородити будеш широке
Море, прибудеш в Гесперії землю, де котить лідійський
Тібр поуз ниви багатих мужів свої тихії води.
Щастя велике тебе там чекає: і царство, й дружина
Царського роду. Утри ж свої сльози по милій Креузі.
785 Горді оселі долопів чи то мірмідонів не буду
Я оглядати, ні грецьким жінкам я не буду служити,
Я-бо дарданського роду, невістка богині Венери.
Мати велика богів тут мене на землі цій задержить.
Отже, прощай і любов збережи нашу спільну до сина».
790 Мовила це і лишила мене, хоч ридав я й багато
Їй розказати хотів, розплилася у хмарах легеньких.
Тричі її намагався руками за шию обняти,
Тричі із рук вислизала та тінь, що ловив її марно,
Наче легенький вітрець або сонні примари летючі.
795 Врешті вернувсь я до друзів своїх, коли ніч проминула.

Там застаю вже нове товариство велике й дивуюсь,
Що чоловіків, жінок і дітей назбиралося стільки;
Всі до утечі зібрались, нещасна юрба, всі готові
Весь свій добуток, всі сили віддати мені, щоб я вів їх
800 Морем, куди лиш захочу, у землі, які загадаю.
Вже на найвищих верхів'ях ідайських Люціфер з'явився,
Заповідаючи день, а данайці тримали, зайнявши,
Брами міські, не було вже нізвідки надії рятунку:

Долі скорившись, батька підняв я і в гори подався.

Книга третя

Еней продовжує розповідати про свої мандри. Покинувши Трою, він висаджується у Фракії і засновує там місто Енеаду, але зловісні ознаки на могилі Полідора страхують його, і він залишає цю країну. Пливучи далі, Еней зупиняється на острові Делосі, але оракул спонукає його плисти далі на острів Крит. Моровиця на Криті примушує Енея залишити цей острів, – пенати уві сні спрямовують його до Італії. Буря заносить троянців на Строфадські острови, де вони зустрічаються з гарпіями, далі пристають до берегів Епіру. В Бутроті Еней зустрічає Андромуху й Гелена, який віщує йому та його супутникам дальше плавання і обдаровує їх. Троянці пливуть далі уздовж берегів Італії і пристають у Сицилії біля гори Етни. Ахеменід попереджає Енея про кіклопів, і троянці рятуються від їх нападу та благополучно прибувають до міста Дрепан у Сицилії, де умирає Анхіс.

Тільки схвалили боже азійську потугу й безвинне Плем'я
Пріамове знищить, коли Іліон гордовитий
Впав, коли димом курилась повалена Троя Нептунська, —
Божі пророцтва тоді нас, ізгоїв, погнали по світу
5 Вільних шукати земель. Під самим Антандром будуюм
Флот, коло Іди фрігійської, зовсім того несвідомі,
Доля куди зажене нас і де доведеться осісти,
Й військо збираєм. Лиш літо настало, а батько Анхіс нам
Вже натягнути вітрила звелів і довіритись долі.
10 Тож береги я, й поля, і пристань в сльозах залишаю,
Де була Троя. Ізгоем пускаюсь на море, зі мною
Друзі і син, разом з нами й пенати, й великі боже.

Стелеться вдаль там полями розлога земля мавортійська,[47 - Земля
мавортійська – Фракія, покровителем якої був бог війни Марс.]
Орють фракійці її; царем їх Лікурґ був суворий
15 В давні часи. У дружбі й союзі із Троею жив він,
Поки в нас щастя витало. Сюди я звернув, тут будую
Перші я мури в затоці, прибувши в нещасну годину,

Й назву надав Енеади цим мурам від свого імення.

Матері жертву складав я Діонській, і божеським силам
20 Віщим за діло почате, й найвищому неба владиці[48 - Юпітерові.]
На узбережжі, – гладкого вола на жертovníку різав.
Поруч був пагорб, увесь і корчами, і дерном порослий,
Мірти галуззя кругом, наче кілля, над ним височіло.
От підійшов я й хотів із землі уже віття зелене
25 Вирвати, щоб замаїти густими гіллями жертovníк,
Та – навіть мовити страшно – жахливе побачив я диво.
Щойно я першої гілки торкнувся, їй вирвавши корінь,
Чорна із неї закапала кров, і пасока землю Заплямувала.
Жах мене й дрож охопив, і від страху
30 Кров уся в жилах моїх зціпеніла, як крига холодна.
Пробую знов я на іншому місці гнучку галузину
Смикати – що за причина тут скрита, дізнатися хочу.
Але й з-під другого кореня кров полилась почорніла.
Довго розмислюю я, і німф цих полів я благаю,
35 Й батька Градіва,[49 - Батько Градів – Марс.] що гетів країну тримає в

опіці,

Благословить це видіння й віщання страшне злагіднити.
Щойно я смикаю третю галузку з зусиллям ще більшим,
Знов починаю, коліньми в пісок пружинястий упершись, —
Що ж, говорить чи замовкнуть? – З могили глибокої стогін
40 Жалісний чую, і голос, озвавшись, до слуху доходить:
«Нащо, Енею, нещасного рвеш ти? Померлому – спокій!
Нащо ти руки скверниш? Тож був не чужинцем я в Трої,
Ані ця кров не тече з деревини. Геть з клятого краю,
Геть, з узбережжя тікай загребущого! Знай, Полідор я!
45 Тут ось залізне насіння із ратищ мене поховало,
Й держална гострі тих ратищ ростуть». Тоді-то тривога
Впала непевна на мене, що аж остовпів я, і дибом
Стало волосся на тім'ї, а слово у горлі застрягло.

Це ж бо нещасний Пріам Полідора того вже раніше
50 Вислав таємно, щоб жив у владики фракійського.
Безліч Золота дав йому, тільки надію на зброю дарданську
Тратить почав і побачив, що місто в облозі навколо.
Той же, як тевкрів зломилася сила й покинуло щастя,
До переможців пристав, перейшов в Агамемнонів табір,
55 Мав за ніщо він сумління – убив Полідора й насильством
Золото все захопив. Гей, та до чого ж людей ти доводиш,
Золота клята жаго! Щойно жах мої кості покинув,

Вибранцям першим народу й насамперед батьку своєму
Доповідаю про божі ознаки й прошу їх поради.
60 Думка була в них однакова: проклятий край цей лишити,
Де осквернили гостинність, і вітрові флот наш піддати.
Тож Полідорові чинимо похорон ми, і великий
Пагорб землі насипаємо, й манах жертovníк становим
В темних пов'язках жалоби між чорних сумних кипарисів.
65 Коси розплівши, за звичаєм стали жінки Іліону
В коло й пінисте з дійниць молоко іще тепле зливають.
В жертву священної крові із чаш ми племо, щоб в могилі
Душу упокоїти, й голосно наше прощання лунає.[50 - Стародавні греки і
римляни скроплювали могилу померлого молоком, медом, вином і кров'ю жертovníх
тварин.]

Потім, як тільки вже стало можливо довіритись морю,
70 Хвилі й вітри вгомонились і Австер в дорогу покликав,
Друзі на берег виходити стали і судна стягати.
От уже пристань за нами, й міста вже далеко, і землі.

Є серед моря священна земля,[51 - Священна земля – острів Делос, місце
народження Аполлона і Діани.] із усіх найлюбіша
Матері доньок Нерея[52 - Доріді, дружині Нерея.] й Нептуну егейському
також.

75 Землю, що вздовж узбереж усіляких раніше блукала,[53 - До народження
Аполлона і Діани Делос був плавучим островом.]

Божий стрілець прикріпив до Мікону і урвищ Гіару[54 - Божий стрілець –
Аполлон, що разив стрілами.]

Й дав їй можливість на місці устоять, з вітрів глузувати.
Отже, туди завернув я, і нас прийняла та країна
В пристань затишну, знесилених. Тільки ввійшли ми і шану
80 Місту на честь Аполлонову склали, назустріч нам вийшов
Аній-владика, жрець Феба і цар над народом, на скронях
Мав він пов'язки і лаври священні, – він зразу ж Анхіса,
Давнього друга, пізнав. І руки подавши, як друзі,
Ми до оселі ввійшли. У храмі з каміння старого
85 Став я благати: «Тімбрею, о дай мені рідний притулок,
Мури знеможеним дай нам, народ дай і місто тривале,
Другий троянський Пергам збережи, що його нам лишили
Греки й жорстокий Ахілл. Хто вождем у нас буде, куди нам
Йти, де спинитися? Провість дай, батьку, нам в душі вселися».

90 Ледве сказав я слова ці, як все затряслося довкола:
Гай божественний, пороги і ціла гора до основи,[55 - Гора – мається на увазі

Кінт.]

І залунав від триніжка, з святині відкритої гомін.
Ми у покорі вклонились додолу і голос почули:
«Плем'я Дардана суворе, – земля, що найперше пустила
95 В світ вас, вона вас і прийме, до лона свого вас пригорне
З радістю, тільки найдіть ви стару свою матір. А там вже
Плем'я Енея на всіх узбережжях володарем буде,
Й діти дітей, і їх покоління далекі». Так мовив
Феб нам, і радість усіх пойняла. Всі жваво питають,
100 Де ж то місцевості ті, до яких Аполлон закликає,
З блудних наказує мандрів вертатись. Тоді, спогадавши
Пам'ять героїв старих, так мій батько: «Послухайте, – каже, —

Люду вожді, і знайте, яка жде вас доля. На морі
Крит є. Юпітера острів великого, й Іда-гора є.[56 - Юпітера острів – там ніби
народився цей бог.]

105 Там саме нашого роду колиска. Сто міст там великих,
Кожне з них – царство багате. Якщо не обманює пам'ять,
Звідти і Тевкр, наш предок, найперше прибув на ретейський
Берег і вибрав те місце на царство. Ні Троя, ні замок
Ще не стояв там пергамський, в долині селилися люди.
110 Звідти й наставниця наша Кібела, і звідти походять
Сурми лункі корибантів[57 - Корибанти – жерці богині Кібели.] і гаю

ідайського шепіт,

Звідти й таємності віри, і леви, що їх запрягали
У колісницю богині. Рушайте, й куди заведуть вас
Божі накази, ходімо і, силі вітрів поклонившись,
115 Їдьмо у царство кносійське.[58 - Царство кносійське – острів Крит.]

Дорога туди недалеко;

Хай нам допоможе Юпітер, а ранок вже третьої днини
На узбережжі прикритському флот наш застане». Так каже
Й жертви належні складає богам: вола для Нептуна,
В жертву вола і тобі, Аполлоне прекрасний, ягницю ж
120 Чорну завіям, а білу зефірам прихильним приносить.

Мали ми вістку, що, прогнаний, батьківське царство покинув
Ідомей, що критські звільнилися всі узбережжя
Й ждуть там на нас, ворогами залишені, вільні оселі.
Ми покидаєм Ортігії пристань, по морю пливемо

125 Попід вакханські узгір'я на Наксос,[59 - Острів Наксос славився культом
Вакха.] зелену Донісу,

І Олеар, і Парос сніжно-білий,[60 - Парос сніжно-білий – від білого мармуру,
що його добували на цьому острові.] Кіклади, по морю

В коло розсіяні, ідем по водах, де землі рясніють.
Крики моряцькі у різних змаганнях і спорах лунають,
В прадідню землю на Крит закликають пливти за попутним
130 Вітром, що віє у спину з корми. Аж приїхали, врешті,
В давню країну куретів. Тут швидко будує я мури
Міста, якого так прагнуть, – назвав я його Пергамея.
Назвою втішений люд закликаю, щоб щиро любив він
Вогнища ці і щоб замок високий над містом поставив.

135 Майже всі судна були вже на березі в місці сухому,
Молодь женилась і бралась до праці на новому полі;
Я їм закони давав і оселі. Аж раптом дихнуло
Гниллю повітря, зловійна зараза народу діткнулась,
Поле й сади навістила пора смертоносна. Одні вже
140 З милим життям розстаються, а других з ніг валить хвороба.
Тут іще Сиріус ниви почав неродючі палити:
Зела горіли й засів, який знідів, не дав з чого жити.
Знов до оракула Феба в Ортигії батько по морю
Каже пливти нам і ласки просити, коли вже, нарешті,
145 Буде кінець цій недолі, де скаже шукати розради
Нашому горю, куди повернути на шлях нам накаже.

Ніч вже настала, і сон огорнув на землі всі істоти,
Як показалися перед моїми очима священні
Божі подоби й пенати з'явилися фрігійські, яких я
150 Виніс із Трої, з вогненного моря, як місто горіло.
Добре у сні пізнавав я їх, бо у відчинені вікна
Повного місяця сяйво широким лилося потоком.
Так говорили вони і словами журбу розганяли:
«Те, що сказав би самому тобі Аполлон, якби сам ти
155 Помандрував до Ортигії, тут він віщує, і нас він
Шле до порогів твоїх. Із тобою ми йшли крізь пожежу
Трої в боях, крізь розбурхане море плили кораблями —
Й внуків твоїх аж до зір зведемо, володіння всесвітнє
Місту дамо;[61 - Римові.] приготуй для могутніх і мури могутні;
160 І не лякайся ти труднощів довгих у втечі й мандрівці.
Треба оселю змінити. Не ці береги тобі радив
І не на Криті звелів Аполлон оселитись делійський.
Є-бо країна, що назву Гесперії має від греків,
Древня країна, у зброї могутня й родючістю славна.
165 Там енотрійці раніше жили, а тепер, повідають,
Землю ту їх покоління назвало Італія йменням,
Провідника свого. Наша земля це, і звідти походить

Батько Дардан та Іас, а від нього й весь рід наш.[62 - Дардан та Іас народилися в Італії, в Етрурії, і переселилися до Малої Азії, до Троади.] Вставай же
Й весело батьку старому слова передай ці незмінні:
170 Хай він шукає Коріта й авзонських земель, бо Юпітер
Не дозволяє тобі оселитись в країні діктейській».[63 - Країна діктейська –

Крит.]

Вражений цими словами й видінням богів, я зірвався
Зараз з постелі, бо був це не сон, але справді віч-на-віч
Бачив я їх, на їх головах бачив вінки я, дивився
175 Їм ув обличчя; по цілому тілі піт лився холодний.
Руки свої я в благанні до неба підношу й зливаю
Вогнище чистим вином. І, цю жертву принісши, іду я
Прямо до батька Анхіса і вістку веселу приношу,
Все по порядку йому викладаю. Він визнав подвійним
180 Рід наш і двох прабатьків,[64 - Тевкра і Дардана.] і визнати мусив, що

знову

Він помилився у виборі місць стародавніх, і каже:
«Сину, зазнав ти троянської долі, про це лиш Кассандра
Нам ворожила. Тепер пригадав я, казала, яка нас
Доля чекає; й Гесперію завжди вона, й італійське
185 Царство тоді споминала. Та хто був би вірив, щоб тевкри
До узбереж гесперійських дійшли і кого могли зрушити
В час той пророцтва Кассандри? Скорімося Фебові й ради
Слухаймо кращої». Так він промовив, і ми на цю мову
Радо пристали усі і покинули нашу оселю.
190 Небагатьох залишаємо там і, піднявши вітрила,
Переїжджаємо в утлих човнах ми безмежну пучину.

Як кораблі опинились в одкритому морі й землі вже
Більше ніде не видно було, тільки небо і море,
Над головою моею похмурі з'явилися хмари,
195 Бурю і темінь несли вони, й хвилі у півтімі заграли.
Котять вітри безустанно вали, і хвилі високі
Йдуть шохвилини, і нас розігнало по вирах безодні;
Хмарами день оповився, і темінь змела його світло,
Лиш блискавки безнастанні розшарпують хмари. Ми шлях свій
200 Губимо й сліпо блукаєм по хвилях. Тепер уже навіть
Сам Палінур визнає, що ні дня відрізнити від ночі,
Ані дороги у хвилях безмежних пізнати не може.
Так ми блукаєм по морю три дні і не певні, чи дні це
(Так було темно), й ночей беззоряних стільки ж. І щойно
205 Днини четвертої, врешті, земля почала виринати,

Стали рости перед нами і гори, і дим постелився.
Вниз паруси, налягаєм на весла! І всі мореплавці
Борються, піну збивають, гребуть лазуровії води.
Як врятувався я з моря, то перші Строфад узбережжя
210 Нас прийняли. Строфади – це ті острови в іонійському
Морі (так греки їх звали), де грізна Келайна та інші
Гарпії мають оселю, відколи закрито Фінеїв
Дім перед ними і давні столи вони з страху лишили.
Більш проклятух потвор, ні мари жахливішої й гніву
215 Божого не породили ще хвилі стігійські й донині.
Лиця дівочі в птахів тих, та нечисть з їх шлунків стікає,
Руки їх – пазурі справжні, самі ж вони вічно голодні,
Вічно бліді їх обличчя.
А як причалили тут і ввійшли ми у пристань, то бачим
220 Череди цілі веселих биків по роздолах, отари
Кіз на траві, пастухів же ніде біля них не помітно.
Вийшли з ножами до них і на поміч богів закликаєм,
Навіть Юпітера, здобич ділити, а потім лягли ми
На побережжі зм'ястому учту багату справляти.
225 Аж надлітають зненацька із гір у зловісному леті
Гарпії й з лопотом сильним крильми ударяють, і тягнуть
Їжу із учти, й чого лиш торкнуться, усе оскверняють;
Крики їх дикі і сопух поганий мішаються разом.
Ми уступаємо й потім далеко під скельним обривом,
230 Між деревами сховавшись, готуємо в тіні глибокій
Знову бенкет на столах, на жертовниках жар роздуваєм.
А з протилежного боку, з повітря, із сховів невидних
Зграя ота голосна надлітає й, кружляючи, здобич
Кігтями рве, й оскверняє бенкет. Тоді друзям велю я
235 Зброю вхопить для завзятого бою з тим кодром жахливим.
Так, як сказав я, зробили: мечі поховали по травах,
Скрили щити. От як знов налетіли вони й оглушили
Вереском берег крутий, то Мізен із високої варті
Знак нам подав мідяною сурмою. Встає товариство
240 Й бій почина незвичайний – морських отих птахів мерзенних
Пробує сікти мечами. Але ж ані пер не береться
Гостре залізо, ні тіла пташиного й трохи не ранить.
Птахи ж ті, знявшись аж до найвищих зірок, залишають
Здобич розтерзану ще й наймерзенніший слід після себе.
245 Тільки Келайна одна, на скалі сидючи височенній,
Клята віщунка, такі ось слова із грудей здобуває:
«То за убитих биків і телиць, що ви їх закололи,
Лаомедонта сини, розпочати війну ви готові

Й хочете вигнати гарпій безвинних із їх батьківщини?
250 Отже, моїх ви послухайте слів і їх добре затямте:
Те, що Фебові батько колись провістив всемогутній,
Феб – мені; я ж, із фурій найбільша, це вам провіщаю.[65 - Фурії – гарпії
пізніше стали ототожнюватися з фуріями.]

Прагнете ви до Італії й кличете вітер на поміч.
Ви досягнете Італії й ввійдете всі в її пристань,
255 Місто ж, обіцяне вам, не раніш опережете муром,
Доки аж голод страшний і відомста за наші убивства
Вас не примусять бідною столи пообгризані їсти».
Тільки сказала і в лісі, змахнувши крильми, заховалась.

В друзів од страху аж кров захопонула в жилах, і мужність
260 Їх залишила; миру в бою вже не хочуть шукати,
Тільки молитися радять лише і складать обітниці, Х
то б це не був, чи богині, чи дикі й огидні ці птахи.
Батько Анхіс з узбережжя долоні з благанням до неба
Зводить і кличе могутніх богів і обіти складає:
265 «Геть відверніть ці погрози, богове, й нападі такої
Не допустіть, порятуйте нас, вірних». Тоді відчепити
Линви звелів він од берега й спущені снасті змотати.
Нот вже вітрила нап'яв, ми по спіnenих хвилях тікаєм
Шляхом, куди всіх нас вітер легкий закликає й стерничий.
270 От перед нами вже виринає на хвилях лісистий Закінт,
Дуліхій, там далі і Сама, і Неріт скелястий.
Скелі Ітаки щасливо минули, Лаертове царство;
Землю ми ту проклинаєм, колиску Улісса лихого.
Швидко з'являються нам оповиті у хмари верхів'я
275 Гір Левкадійських і сам уже храм Аполлона, страшного[66 - Храм
Аполлона – на мисі Актії, біля берегів якого плавання було дуже небезпечним.]

Для моряків. І, втомлені, в це ми в'їжджаємо місто;
Кинули тут якорі, а кормами об берег оперлись.
Так несподівано ми, суходолу нарешті добившись,
Жертви приносим Юпітеру, їх на жертовниках палим.
280 На узбережжі актійським влаштуємо ігри ілійські.
Друзі всі голі блищать від оливи у звичних змаганнях,
Мило на серці, що міст арголійських ми стільки минули,
Хоч утікати довелося, оточеним скрізь ворогами.
Сонце тим часом пробігло все коло великого року
285 І льодовита зима Аквілонами хвилі здіймала.
Тут на одвірках у храмі Абанта могутнього зброю —
Щит прибиваю[67 - За римським звичаєм, до дверей храму прибивали
військові обладунки, вказавши ім'я переможця і переможеного.] я вигнутий з міді й карбую

там напис:

«Щит цей дарує Еней, у звитяжців данайських віднявши».

Потім усім велю сісти на лави й покинути пристань.

290 Наперегони б'ють веслами друзі і хвилі здіймають.

Зразу згубили з очей ми високі твердині феаків[68 - ...високі твердині феаків... – острів Коркіра (нині Корфу).]

І допливаєм до краю Епіру; і в пристань хаонську

В'їхавши, ми до Бутрота вступаєм, високого міста.

Тут неймовірна до нашого слуху доходить новина,

295 Що Гелен Пріамід у цих грецьких містах володіє;

Владу обнявши, взяв жінку по Пірру, нащадку Еака,

І Андромаха удруге троянцеві жінкою стала.

Я остовпів на цю звістку, й предивне бажання зродилось:

Поговорити з тим мужем, пізнати його славні пригоди.

300 Вийшов я з пристані, флот залишаючи при узбережжі.

А Андромаха над прахом жертву жалобну за містом

В гаї приносила, де Сімоент неправдивий[69 - Троянські поселенці в Епірі називали місцевості іменами зі своєї вітчизни – Трої.] спливає,

Й голосно манів на тризну скликала усіх до могили

Гектора, що, хоч порожню, всю дерном зеленим прибрала

305 Й два вівтарі збудувала, щоб вічно ридати над ними.

Тільки уздріла вона, що іду я, й троянців у зброї

З подивом раптом пізнала, й великим налякана дивом,

Аж знепритомніла, глянувши, і від страху здеревіла,

Кості застигли у неї, зомліла й по довгій хвилині

310 Мовить: «Чи в вигляді справді своєму сюди ти приходиш,

Сину богині, як свідок правдивий? Живий ти? Якщо ти

Кинув цей світ, то де ж Гектор?» Сказала, й заплакала ревно,

І голосінням весь сповнила простір. Ледь відповів я

Їй, ошалілій, в зворушенні й коротко так я промовив:

315 «Так, я живий і, на глум всьому лиху, життя зберігаю;

Не сумнівайся, бо дійсність ти бачиш.

Гей, яка доля зустріла тебе після втрати такого

Мужа, чи інше де-небудь достойне знайшло тебе щастя?

Гекторова Андромахо! Чи й нині ти Піррова жінка?»

320 Очі вона опустила і мовила голосом тихим:

«Найщасливіша з усіх була лише дівчина юна,

Донька Пріамова, що під високими мурами Трої

Мусила вмерти, ворожу могилу скропить. Та над нею

Жереба ворог не кидав, не брав її в ложе звитяжець.

325 Різними водами нас повезли по пожежі вітчизни.

Сина Ахілла пиху, всі примхи юнацькі прийшлося[70 - Сина Ахілла... – тобто

Піппа.]

Зносить мені і дітей у рабстві родить. Привернувшись
До Герміони, до Леди онуки, в лаконському шлюбі
Дав він рабові Гелену рабиню – мене у владання.
330 Але дружину кохаючи вкрадену й гнаний за злочин
Помсти богинями, Піппа, Орест біля вівтаря батька
Раптом схопив і звів з цього світу. А звільнена смертю
Неоптолемова частка держави Гелену припала.
Землі усі він хаонськими зве, від троянця Хаона,
335 Царство й своє називає хаонським. На взгір'ї поставив
Тут він Пергам, цю твердиню ілійську. Тобі ж що за доля,
Що за вітри аж сюди, у цей край показали дорогу?
Хто із богів аж до нашого берега вивів неждано?
Як же Асканій, твій син? Чи живий ще, чи дише повітрям?
340 Той, кого в Трої тобі...
Мабуть, сумує хлопчина по втраті матусі? Чи приклад
Батька Енея і Гектора, дядька, у нього хоробрість[71 - Гектора, дядька... –

Креуза була сестрою Гектора.]

Давню і духа великого мужність розбуджує знову?»
Довго вона голосила і сліз безустанні потоки
345 Марно лила, аж поки із мурів твердині міської
Вийшов герой, син Пріама Гелен, і з ним почет численний;
Втішився дуже, пізнавши своїх, і веде їх до себе,
Розповідає й, що слово, то сльози нестримані ронить.
Йду й невеличку я Трою знаходжу, Пергам, що на справжній
350 Має скидатися, висхлий потік, теж названий Ксантом;
Браму я Скайську пізнав і пороги її обіймаю.
Вже-бо і тевкри у дружньому місті усі розгостились.
Цар їх приймає в просторах підсіннях. А серед подвір'я
Вакхові в жертву приносили вина, столи заставляли
355 Посудом з золота, чаші з вином з рук до рук подавали.

Днина минає одна за одною, а вітер в дорогу
Кличе, і Австер напнув паруси. Отож я звертаюсь
До віщуна[72 - ...до віщуна... – до Гелена.] й промовляю до нього такими

словами:

«Трої потомку, божий провіснику, що розумієш
360 Фебову волю з триніжків і лаврів кларійських, із зірок,
З голосу птиць, із їх лету швидкого, ану ж поясни нам, —
Божа-бо воля мені указала цей шлях як щасливий,
Знаками всі богове мені повеліли своїми
Прямо в Італію їхать за щастям, у землі далекі.
365 Гарпія тільки одна Келайна віщує велике

Лихо нечуване, гнів проклятуший і голод поганий, —
Що ж тут — питаю — почати, щоб лиха позбутись? Яким же
Чином я зможу цей труд побороти?» Гелен у відвіті
В жертву приносить волів, із обрядами згідно, і просить
370 Божого миру, й здіймає вінець з голови пресвятої,
Й взявши за руку мене, веде до твоїх же порогів,
Фебе, збентеженим близькістю бога, — й як жрець провіщає
З уст божественних до мене: «Послухай, сину богині,
(Бо ж, очевидно, сили небесні ведуть тебе морем,
375 Владар богів таку тобі жеребом витягнув долю
І встановив цей порядок), лиш дещо тобі розкажу я
З довгої дії, щоб ти почувавсь безпечніше, як будеш
Їхати по водах гостинних, щоб в пристань авзонську заїхав.
Більше Геленові знати заказують парки, й Юнона,
380 Донька Сатурна, пророчити не дозволяє. Найперше
Знай, що Італію ту, про яку ти гадаєш, що дуже
Близько вона, і не знаючи, в пристань сусідню бажаєш
В'їхати звідси, її відділяють далекі країни
Й довге, далеке і непрохідне бездоріжжя. Ще доки
385 В'їдеш, то прийдеться в водах Трінакрії вигнути весла,
Суднами хвилі помірять авзонські, й озера підземні
Бачити, й острів Кіркеї їїської, поки ти зможеш
Місто звести у безпечній країні. Затям же ознаки, —
Дам я тобі їх: як стрінеш, безрадний, на березі річки,
390 Далі від світу, у тіні дубів ти веприцю велику,
Що на землі простяглася по опоросі, і вим'я
Тридцять біленьких їй ссе поросят, і сама вона біла, —
Місце під город там буде, й скінчаться труди всі, напевно.
Що доведеться столи поз'їдати, цього ти не бійся,
395 Доля-то знайде шляхи, й Аполлон, як попросять, прибуде.
Тільки ці землі й найближчі оці береги італійські,
Що обмивають їх хвилями нашого моря прибої,
Ти обминай, — там міста всі займають ворожі нам греки.
Локри з Наріксу там місто звели, й всі поля салентійські
400 Ідомей, що із Лікту, зайняв своїм військом; там є ще
Місто маленьке Петелія, що Філоктет мелібойський
Муром обвів. І затям собі ще, як флот твій за море
Перепливе і жертovníк поставить, щоб жертву подяки
Там принести, — тоді, пурпурний плащ одягнувши,[73 - Пурпурний колір, як
вірили стародавні греки і римляни, охороняв від лихого ока.] закрий ним
405 Голову, щоб, не дай боже, душа незичлива, з'явившись
Серед священних вогнів, обряд нанівець не звела той.
Сам ти його зберігай, і нехай збережуть твої друзі,

Й внуки побожні твої хай обряд той святий зберігають.
А як від'їдеш ти звідти і до узбереж сікулійських
410 Гнатиме вітер тебе, і вузьенькі ворота Пелору
Ширшати будуть, ти зліва тримайсь од землі і на морі
Зліва пливи, обминаючи берег і море праворуч.[74 - Зміст такий: для
моряків, які плывуть від іонійського моря, Мессінська протока здається закритою мисом
Пелором; при наближенні мис немовби віддаляється і дає прохід у протоку.]

Кажуть, що в давні часи під сильним напором запалась
Глибоко саме в тім місці земля й розступилась (ось стільки
415 Змін може статись на світі за вік такий довгий), раніше
Землі ті дві були вкупі. Та море, всередину вдершись,
Берег Гесперії від сікулійського хвилями ділить,
Ниви й міста на обох узбережжях також підмиває
Стиснена хвиля кипуча. На правому боці засіла
420 Сцілла, а з лівого боку Харібда жорстока, що тричі
Виром глибоким хвилі могутні всисає й безодню
Поперемінне і, знову наверх викидаючи, зорі
Скроплює ними. Сцілла у темній печері сховалась,
Часом лиш звідти вона вихиляється й тягне з собою
425 Судна на скелі. Як зверху дивитись – людське то обличчя,
Груди розкішні дівочі, по пояс то дівчина, нижче ж —
Постать якоїсь потвори морської; вріс в черево вовче
Хвіст дельфіна. Гей, краще для тебе, коли поза Пахін,
За трінакрійський, об'їдеш і зробиш далеку дорогу,
430 Ніж тільки раз лише глянеш на Сціллу-потвору в печері
Дикій, послухаєш раз лиш, як виють собаками скелі.
Ще одно знай: якщо в ворожбита Гелена є розум,
Є лише віра якась у віщання його і як правду
В серце йому прищепив Аполлон, одного лиш прошу я,
435 Запам'ятай собі, сину богині, одне це пророцтво
Передусім і, прошу я й благаю, зваж добре на нього:
Ти молитвами Юнону благай, премогутню царицю,
Їй і обіти від щирого серця складай, її, сильну,
В жертвах благальних ущедрюй дарами, бо так лише зможеш,
440 Врешті, усе побороти й, лишивши Трінакрію, в'їхать
В край італійський. Щойно туди припливеш ти, нарешті,
І до Кумейського города вступиш, над води пророчі,
І до Аверну, лісами сповитого шумними, – стрінеш
Там ворожбитку,[75 - Ворожбитка – Сівілла.] що в шалі, з глибокої скельної

прірви

445 Долю віщує й на листі записує знаки й імення.
Так, записавши на листі, віщання ці діва складає
Вряд і лишає закриті в печері. Вони так лежать там,

Кожне на місці своєму в порядку. Та щойно завіса
Трохи повернеться в дверях, і подув легенький повіє,
450 Й ніжні листочки із місць їх зворушить, вона вже не хоче
В леті легкім їх ловити в печері просторій, щоб скласти
Знов до ладу. Із жалем відходять ні з чим від Сівілли.
Там не пожалуй ти часу й затримайсь, хоча товариство
Наглити буде тебе і самі вже вітрила тягтимуть
455 В море широке, бо їх наповнятиме вітер попутний;
Конче зайти до віщунки й проси віщування у неї.
Хай лиш сама вона зволить відкрити уста і віщує.
Скаже вона тобі все про народи Італії й війни
Ті, що чекають, і скаже, яку небезпеку як можна
460 Витримать чи оминати, й щасливу дорогу у неї
Випросить можна. Ось маеш, що вільно було нам казати.
Йди ж і ділами до зір піднеси тепер Трою могутню».

Дружніми все це до них ворожбит промовляє устами,
Й зносить велить їм із золота цінні й важкі подарунки
465 Й з кості різьблені слонової, й дно корабля заповняти.
От почали звідусіль вони зносити срібний великий
Посуд, купелі додонські і плетені втрое кольчуги
З золота, й шапку шолома блискучу, і китиці буйні —
Неоптолема це зброя. Були і для батька дарунки.
470 Коней додав він іще з візниками.
Також доповнив гребців і зброю для друзів достачив.

Флот у дорогу тим часом Анхіс наказав лаштувати,
Щоб не утратити вітру, такого потрібного суднам.
Фебів віщун[76 - Фебів віщун – Гелен.] тоді в шані глибокій до нього

промовив:

475 «Божий любимче Анхісе, ти гідний був жити в подружжі
Гордім з Венерою, вирваний двічі з-під Трої, з руїни,
Там є авзонська земля, до неї керуй ти вітрила.
Той бік, однак, треба здалеку буде на суднах об'їхати;
Далі частина Авзонії та, яку Феб вам відкриє.
480 То вирушай же, о, сина любов'ю щасливий. Чого ж тут
Більш розмовляти, хіба щоб прогаяти вітер південний?»
Та й Андромаха не в меншому смутку в хвилину розстання
Золотом ткані, коштовні несе покривала; й Асканій
В дар одіння одержав фрігійське, воно-бо завдати
485 Сорому їй не дає і дарами з тканин обсипає.
Й мовить йому: «Бери ці дарунки, хлопчино, це спомин
Рук моїх буде тобі, хай згадають любов Андромахи,

Гектора жінки: візьми їх, останні дари твоїх рідних.
Ти-бо єдиним для мене є образом Астіанакта.
490 Очі такі ж були в нього, такі ж були рухи і усміх;
Нині, так само змужнівши, твоїм він ровесником був би».

Я на відході прощався і ревними плакав сльозами:
«Будьте щасливі, вже ваше минуле позаду лишилось,
Ми ж від одної пригоди у другу мандруєм. Спокійно
495 В вас тут, не треба вам більше скородити море; не треба
Вам і авзонського поля шукати, що вічно тікає.
Маєте образ і Ксанта, і Трої, яку ваші руки
Тут збудували на кращу – бажаю вам – долю, щоб менше
Грекам були на заваді.[77 - ...щоб менше грекам були на заваді... – тобто
краще, щоб ці місця лежали подалі від шляху греків.] Якщо вже до Тібра колись я,
500 Врешті, прибуду й на ниви, які прилягають до Тібра,
Й місто побачу, народу моему призначене, злучим
Рідні колись ми міста і братні народи в Епірі,
Як і в Гесперії; батьком їх роду обом ім Дардан був,
Тим-то і доля одна в них – з обох буде Троя з єдиним
505 Серцем, а внуки хай наші подбають, щоб сповнилось все це».

Їдемо морем, минаєм сусідню Керавнії землю,
Звідки в Італію путь і шляхи найкоротші по хвилях.
Сонце тим часом заходить, і гори темніють тінисті.
Всі полягали на лоні землі, що нам така люба,
510 При самім морі – весло своє кожен призначене взявши,
Ми на сухім узбережжі тілам даємо своїм волю,
Втомлених сон підкріплює. Та ніч ще, годинами гнана,
Кругу свого не пройшла й половини, як вже невсипущий
Встав Палінур і вітри всі досліджує, ловлячи вухом
515 Подув найлегший: читає по зорях, що плинуть у небі.
Бачить Арктура, сльотливі Гіади й Тріони подвійні,
І Оріон той величний у зброї, що золотом сяє.
А як упевнивсь, що все на спокійному небі в порядку,
Гасло дає голосне від керма, і складаємо шатра,
520 В путь вирушаємо ми й напинаємо парусні крила.

Вже, розігнавши зірки, загорілася заграва рання,
Й бачимо здалека гори тінисті, під ними низинну
Землю Італії. Перший Ахат тут «Італія!» крикнув,
Й радісно все товариство вітає Італію гучно.
525 Батько Анхіс тоді келих великий вінком обплітає,
Чистим вином наповняє й богів закликає, на кілі Сам стоячи на високім.

«Моря богове й землі і владики усіх буревіїв,
Легку дорогу пошліть нам, попутними війте вітрами».
530 Зараз змоглися попутні вітри, і відкрилася близько
Пристань, і навіть на замкові храм показався Мінерви:[78 - ...пристань і...
храм... Мінерви... – теперішнє Кастро в Калабрії.]
Друзі стягають вітрила, до берега судна справляють.
Луком загнулася пристань од хвиль, що плещуть од сходу,
Бризки солоні вдаряють об скелі, що вибігли в море,
535 Що й не доглянеш, де пристань, бо скелі, мов вежі стрімчасті,
Наче стіною обабіч її обняли, що й не видно
Храму від берега. Тут я побачив – це перший знак віщий —[79 - За римським
звичаєм, слід зважати на перший віщий знак під час сходження на берег.]
Четверо коней, мов сніг отой білий, в широкому полі
На пасовиську. Тут батько Анхіс: «О земле гостинна,
540 Заповідаеш нам війни, тож коней для бою плекають,
Це ж бо війною грозить. Та коней колись ми привчили
Воза тягти і, впряжені в ярма, вже слухають віжок,
Отже, й надію на мир нам ворожать». І от ми благаєм
Ласки святої в Паллади у зброї дзвінкій, яка перша
545 Нас привітала. При вітарі чола у шати фрігійські
Ми загортаємо й, за заповітом Гелена суворим,
Шану належну складаємо богині Юноні аргівській.
Й без зволікання принісши, як слід, обітовані жертви,
Роги покритих вітрилами рей до моря звертаємо,
550 І покидаємо грецькі оселі і ниви непевні,
Й бачимо далі затоку Таренту, як правда, що кажуть,
Місто Гераклове й далі навпроти – Лацінська богиня[80 - Лацінська богиня –
Юнона, що на мисі Лаціній в області Бруцій мала славнозвісний храм. На цьому ж мисі
були міста Кавлон і Сцілацей.]
Й замки кавлонські, а сам Сцілацей, що судна всі трощить.
Далі видніє з-за хвиль уже Етна, гора трінакрійська,
555 Здалека чути могутній рев моря й удари об скелі;
Чути, як ломиться голос об берег, у вирах безодні
Води гуляють і хвилі довкола піском обертають.
Батько Анхіс на це мовить: «Ой, правда, це славна Харібда,
Нам-бо Гелен віщував про верхів'я ці й скелі жахливі.
560 Гей же, другове, геть звідси, на весла наляжте старанно».
Роблять вони, як він каже, і вже Палінур із них перший
Вліво так раптом перед завернув, що аж скригнули снасті.
Ціла громада ліворуч і вітром, і веслами гнала.
То нас до неба крутіж той на вигнутих хвилях підносить,
565 То в підземелля кудись аж до манів несе нас та хвиля.[81 - ...до
манів... – до підземного царства тіней.]

Три рази чули ми голос, як скелі гули у безоднях,
Бачили тричі, як піна морська оббризкала зорі.
Цим нас, утомлених, вітер покинув і сонце лишило,
Й так ми, не знаючи шляху, добились до краю циклопів.
570 Пристань там є величезна, безпечна від вітру, спокійна.
Та недалеко зловісно гримить всеруйнуюча Етна.

То аж під небо хмари вибурує чорні і клуби
Смольного диму, розжарений попіл підносить, то знову
Кидає кулі вогненні і ними черкає об зорі.

575 Часом з середини рветься і скелі кругом розкидає,
Ними вергає, розтоплений камінь шпурляє до неба
Й гучно з найглибшого дна закипає. Розказують люди,
Що Енкеладове тіло ця валява тисне, від грому
Півобгоріле, що й Етну могутню на нього поклали.

580 Він же, неначе горнило прорвавши, вогнем аж палає.

Як утомивши лежанням один бік, він ляже на другий, [82 - Він – Енкелад.

Виверження Етни буває нібито через зусилля цього гіганта звільнитися з-під гори.]

З гуком дрижить вся Трінакрія, й небо вкривається димом.

Цілу ми ніч на ту з'яву страшенну з-за лісу дивились.

Не розуміли ми, звідки той гуркіт походить, бо ані

585 Зорі не сяли вогнями, ні обрій також не світив нам

Зоряним блиском, але усе небо стемніло й глибока

Ніч непогідна у хмари закутаний місяць держала.

Заграва другий вже день сповіщала і з обріїв неба

Рання зоря розполохала вогні тіні, як раптом

590 Вийшов із лісу незнаний якийсь чоловік чудернацький,

Зморений тяжко, нужденний, обдертий, і руки в благанні

До узбережжя простяг. Придивляємось – в бруді страшному,

Бороду геть запустив він, а одіж уся реп'яхами

Вкрита на ньому. Та грека, проте, у нім легко пізнати,

595 Що при озброєнні рідному посланий був проти Трої.

Він же, як тільки побачив іздалека зброю троянську

Й одіж дарданців, то вигляду цього він трохи злякався

Й кроки затримав свої, а потім як кинувся раптом

До узбережжя з плачем і слізно почав нас благати:

600 «Тевкри, і зорями, й силами неба я вас заклинаю,

Згоден я, де б не везли ви мене, лиш візьміть із собою.

Я-бо один із данайського флоту, і вам признаюся,

Що на троянські пенати війною пішов я. За те ви,

Як провинивсь я цим злочином тяжко, мене тут у воду

605 Киньте, втопите у безмежному морі. Як згину, хоч тільки

Буде потіхи, що згинув по-людськи». Сказав це й хапає

Нас за коліна, до ніг припадає. А ми закликаєм,
Хай нам розкаже, хто він, якого він роду, хай скаже,
Що його змушує нам відкриватись. Сам батько Анхіс тут
610 Довго не думає, а подає юнакові правицю, —
Родить надію у нім очевидна оця запорука.

Зрештою, він, позбувшись страху, розкаже ось що:
«Я із Ітаки походжу, Улісса нещасного воїн,
Ахеменід на ім'я; під Трою пішов я, бо батько
615 Мій, Адамаст, був бідняк, – та краще й мені б така доля! —

Тут залишили мене в величезній печері циклопа[83 - Про пригоди Одиссея і
його супутників у печері Поліфема, осліплення циклопа (кіклопа) і чудесну втечу греків
розповідає Гомер у IX пісні «Одіссеї».]

Друзі, забувши про те, як самі від порогів жахливих
В страху тікали вони. Оселя та темна, простора,
В пасоці вся від бенкетів кривавих. Зірок досягає
620 Велетень той (заберіть же, боже, ту погань зі світу!),
Глянуть на нього не може ніхто, ані слова промовить;
М'ясо нещасних він їсть і чорну їх кров випиває.
Бачив на власні я очі, як двох наших друзів схопив він
В руку могутню і геть розтщив їх об скелю в печері,
625 Сам горілиць простягнувшись; а пасока мила пороги.
Бачив, як із він чорною кров'ю спливаюче тіло,
Як між зубами у нього тремтіли ще теплі частини,
Хоч це безкарно йому не минулось. Улісс-бо такого
Глуму не стерпів, в такій небезпеці свого ітакієць
630 Хисту не втратив. Бо велет, вечері смачної споживши
І упоївшись вином, простягнувся в печері, й відкинув
Голову вбік, і випльовував пасоку й куснями м'ясо
Всуміш з кривавим вином, уві сні. Тоді ми, помолившись,
Жеребом розподілили, що кожний з нас зробить, і колом
635 Стали всі разом, і гострим дрючком ми йому просвердлили
Око його величезне, яке одиноке з-під лоба
Дико дивилось, завбільшки таке, немов щит арголійський
Чи Аполлона світило; нарешті ми легше зітхнули —
Помста за друзів збулась. Та скоріш утікайте, нещасні,
640 Линви одріжте й тікайте.
Ох, бо таких же, як той Поліфем, що в глибокій печері
Має отари вовнисті і доїть, таких же жахливих
Інших ще сотня на цім узбережжі страшнім проживає,
Плем'я проклятих циклопів блукає по горах високих.
645 Третій раз місяць уже свої роги виповнює світлом,
Як у дрімучих лісах між барлогами звірів я диких

Вік коротаю й зі скель на жахливих циклопів дивлюся,
Вчувши лиш тупіт їх ніг і їх голос, тремчу, а злощасний
Харч – ягідки і твердий, наче камінь, дерен достачають
650 Віти зелені, та з зілля коріння я рву й споживаю.
От я навколо дивлюся і перший я флот цей побачив,
Що наближався сюди. Та чий би не був він, готов я
Здатися, – досить уже, що від диких я тих врятувався.
Краще вже ви відбирайте життя, в який хочете спосіб».

655 Ледве він вимовив це, як ми пастуха Поліфема
Вздріли самого, коли із отарою він із своєю
Сунув з гори, величезний, на берег іздавна знайомий,
Дика потвора, жахлива, огидна, із вибитим оком.
В ході впевняється, взявши у руку обчімхану сосну;
660 Вівці вовнисті при ньому, розрада його одинока,
Втіха в терпінні єдина. —
Тільки дійшов до води і забрів уже глибоко в хвилю,
Взявся вмивати спливаюче кров'ю, роздовбане око.
Стогне, й зубами скрегоче, й зайшов уже в море далеко,
665 Але й до стегон вода йому все-таки там не сягала.
Страхом охоплені, ми з прохачем, що нам прислужився,
Далі тікаємо в трепеті, мовчки відрізуем линви,
І налягаємо разом на весла, й веслуємо дружно.
Він спостеріг і звернувся в той бік, звідки голос доходив
670 І, не спроможен нічого руками вхопити й не годен
Хвиль іонійських в ході дорівнятися, страшно ревнув він;
Хвилі на морі усі затремтіли від реву такого,
Аж затряслася в основах своїх вся земля італійська,
Й Етна крутими печерами гучно також заревіла.
675 Враз ціле кодро циклопів, розбуджене, з гір височенних
Рине на пристань, заповнює берег. А ми споглядаєм,
Як оте братство етнейське, що чолами зір досягає,
Аж із очей те збіговисько іскрами сипле. Буває,
Часом стоять так дуби, що верхами до неба сягають,
680 Чи кипариси в шишковім вінку, чи Юпітерів вгору
Виріс то ліс і діброва Діани. А сполох нас гонить
Якнайскоріше розмотувать линви й вітрила під подув
Вітру попутного ставити швидко. Та слово Гелена
Остерігає, що Сцілла й Харібда в путі нас чигають,
685 На волосочку единому смерть вже повисла над нами
Тут або там на шляху, коли вчасно не здержим розгону.
Що ж тут робити? Вертатися треба. Та хтось нам на поміч
З боку вузького Пелору Борея послав вітровія.

От я при скелях живих майнув понад устя Пантаги,
690 Й попри затоку Мегари, і Тапс низовинний.
Туди-то Ахеменід, друг Улісса нещасного, вказував шлях нам,
Знову плівучи місцями, якими блукав він раніше.

Проти затоки Сіканської водяний острів Племур е,
Той, що давніше Ортігія звався. Алфей, кажуть, річка,
695 Скрито під морем з Еліди пропливши (де нині джерела
Є, Аретузо, твої), в сікулійській воді розлився.
Можним богам того місця з наказу приносимо жертву.
Потім минаю ще землю врожайну, багнисту Гелеру;
Скель ми високих Пахіну звисаючих лиш доторкнулись.
700 Вже й Камаріна, що долею велено їй не міняти,
Нам появилась, а далі Гелойські поля, там і Гела,
Названа дикої річки ім'ям, а ще далі високі
Мури свої Акрагант уже здалека нам відкриває,
Славний колись найдобірніших коней розплідник. Лишаю
705 Теж і тебе, Селінунте, багатий на пальми, з попутним
Вітром, й моря лілібейські, підводними скелями грізні.
Звідси прийняв мене жалібний берег і пристань Дрепану.
Тут, по негодах на морі лихих, я втрачаю Анхіса,
Батька й розраду мою у журбі і тужливій недолі.
710 Тут, любий батечку мій, ти мене покидаєш в знемозі.
Гей, як же марно з таких багатьох ти пригод врятувався,
Навіть і віщий Гелен, хоча стільки страшного пророчив,
Не передрік цього смутку, ні навіть Келайна жорстока.
Так ці скінчились зусилля, така була ціль тим блуканням.
715 Звідти як вирушив я, то привів мене бог в ваші землі».

Так нам батько Еней, коли всі його слухали пильно,
Розповідав про призначення боже й свої мандрування;
Врешті, замовк, закінчивши на цьому, й пішов на спочинок.

Книга четверта

Дідона признається своїй сестрі Анні, що закохалась в Енея, і, підтримана сестрою, віддається надії на одруження з ним. Щоб відвернути Енея від Італії, Юнона використовує це і домовляється з Венерою щодо його одруження з Дідоною. Полювання, буря і «шлюб» Енея з Дідоною. Погосло про любовний зв'язок між ними. Лівійський цар Ярба благає

Юпітера покарати Дідону. Меркурій повідомляє волю Юпітера Енееві, і той потай готується до втечі. Довідавшись про намір коханого, Дідона гірко йому докоряє і відкидає всякі виправдання. Троянці готуються до відплиття. Дідона робить останню спробу затримати Енея. Вона передчуває свою смерть і готується до неї. Еней з товаришами залишають Карфаген. Побачивши, що їхній флот відпливає, Дідона проклинає Енея і в розпачі вмирає.

Пристрасть кохання поранила тяжко царицю, вже здавна
Рана ця в серці її палає вогнем невидимим.
З пам'яті в неї не сходить велика хоробрість героя
Й роду висока достойність; у серці відбивсь його образ,
Закарбувались слова, і нудьга не дає відпочинку.
З Фебовим світлом рання зоря уже світ оглядала,[84 - Фебове світло —
сонячне світло, сонце.]

Вогкість і темінь змитаючи з неба, а хвора душею
Мовила так до сестри, що горю її співчувала:

«Що за сни мене, Анно, сестрице, безрадно турбують?
10 Гість небувалий, який завітав тепер в нашу домівку,
Що за велична постава у нього, відвага, хоробрість?
Вірю я й не помиляюсь, богів це, напевно, нащадок.
Тож боягузливість підлі виказує душі. Гей, скільки
Доля ним кидала, мовив він, скільки ж бо воєн провадив.
15 Серцю якби не сказала я твердо й рішуче, що більше
Не одружуся ніколи (як з першим коханням у мене
Не пощастило й скінчилося смертю), якби осоружні
Ложе подружнє й весілля мені не були, то спокусі,
Може б, я цій піддалась. Ох, Анно, тобі признаюся,
20 Що, як утратила я чоловіка, сердегу Сіхея,
З днини тієї, як злочином брата сплямимися кров'ю[85 - ...злочином
брата... — Пігмаліона, що вбив чоловіка Дідони Сіхея.]

Наші пенати, — єдиний лиш він почуття в мені зрушив,
Серце хитке прихилив. Що старе спалахнуло кохання,
Я відчуваю. Та хай підо мною розступиться краще
25 Вглиб ця земля, нехай батько могутній до тіней Еребу
Гроном небесним пошле мене в темінь бездонну, ніж мала б,
Сороме, втратить тебе і закони твої потоптати.
Той, що з'єднався зі мною у першій коханні, в могилі, —

Хай там пильнує його, на вічні віки зберігає», —

30 Так вона мовить і шати зливає рясними сльозами.

Анна на це: «Ти, над сонце миліша мені, чи ти хочеш

В смутку самотня літа молоді змарнувать, не зазнавши

Ані потіхи з дітей дорогих, ні розкошів кохання?

Думаєш, дбає небіжчиків прах чи їх душі про все це?

35 Ще-бо в жалобі твоїй із лівійців ніхто чи з тірійців

Не прихилив твого серця; відкинутий Ярб і багато

Владців, що їх на звितяги багаті ще Африки землі

Живлять; ти хочеш змагатись з коханням, для серця жаданим?

Ніби тобі невідомо, на землях чиїх ти осіла?

40 Тут ось гетулів міста, нездоланного в війнах народу;

Далі нуміди на конях негнuzданих, нехлібосольна

Сірта, й безводна країна, і плем'я баркеїв шалене.

Нащо спогадувать війни, що з Тіру грозять, і погрози

Рідного брата?

45 То провидіння божисте, здається мені, і Юнони

Ласка вітрами ці судна ілійські сюди ось пригнали.

Сестро, подумай, які будуть славні і місто, й держава

За допомогою мужа такого? Якими ділами

Слава пунійців при збройній допомозі тевкрів засяє!

50 Божої ласки проси, і, жертву благальну принісши,

Гостям годи, і придумуй причини якісь зволікання, —

Море, мовляв, ще не втихло, ще дощ Оріон посилає,

Ще не зрихтовані судна, й погода іще не підхожа».

Цими словами запалює серце жагучим коханням,

55 В душу надію вливає, із серця жене неспіливість.

Зразу ж до храмів ідуть вони й жертвами миру благають;

В жертву овечок приносять добірних, за звичаєм предків,

Закононосній Церері, і Фебові, й батьку Ліею.[86 - Цереру, богиню

землеробства, вважали законодавицею культури і норм шлюбного життя. Ліей – Вакх, що вважався богом родючості й зростання.]

Передусім же Юноні, святій опікунці подружжя.

60 Чашу сама бере в руки красуня Дідона й корові

Білій зливає між роги чи перед богами проходить

При вівтарях переповнених, жертвами свято шанує,

В груди відкриті тваринам живим ще вона заглядає

Пристрасно, в них-бо шукає поради. Пустії пророцтва!

65 Що допоможуть ті жертви і храми у шалі кохання?

Вогник незримий утробу з'їдає, і рана невидна

В неї під серцем ятриться; нещасна Дідона палає

Жаром кохання, у шалі ганяє по цілому місту.

Наче та лань необачна, котору поцілів стрілою

70 В критському лісі пастух, що стрілами сипле навколо,
Й зовсім не дбає про те, куди з них яка полетіла.
Лань же чимдуж утікає лісами в діктейські ізвори,
В боці ж у неї стримить увесь час та стріла смертоносна.

От із собою Енея вона скрізь по городу водить,
75 Місто усе і сидонські багатства показує, хоче
Щось пояснити, та рве на півслові. А день звечоріє —
Знову ті самі бенкети справляє і слухати прагне
Знову, безумна, про горе троянське; слова його пильно
З уст випиває. А потім, коли вже розійдуться, й світло
80 Місяця згасне, і темінь настане, й, заходячи, зорі
Кличуть до сну, то в порожніх покоях самотня сумує
І на покинуте ложе лягає сама, відчуває
Близько й, хоча і відсутнього, бачить його біля себе —
Або, полонена образом батьковим, ніжно до лона
85 Горне Асканія – може, обдурить любов невимовну.
Вежі, початі віднині, не тягнуться вгору, і збройних
Вправ юнаки не виконують, гавані й захисних замків
Задля війни не будують; припинено все споруджати —
Й мури високі, і грізні ті башти, що неба сягають.
90 Жінка Юпітера мила, лише зміркувавши, що та вже
В путах хвороби, та й про поговорі їй, шаленій, байдуже,
Словом таким до Венери озвалась Сатурнова донька:
«Славу величну і здобич пресвітлу ви разом придбали —
Ти і твій син. Великі і славні всі будуть богове,
95 Як два боги одну жінку обманом своїм подолають.
Знаю і те я прекрасно, що ти, наших мурів злякавшись,
Мала в підозрі гостинні доми в Карфагені могутнім.
Як, проте, нам тут погодитись, нащо суперництво наше?
Чом не укласти нам вічного миру і не одружить їх?
100 Ти досягнула, чого так бажала у серці своєму:
Вже запалала коханням Дідона, жар кості їй палить.
Отже, керуймо цим спільним народом на рівних началах:
Хай і вона чоловіку-фрігійцеві служить як жінка,
Хай і тірійці, як придане, ввійдуть в твоє володіння».

105 Стежачи думкою, все ж, чи нема у словах цих облуди,
Щоб італійську могутність загнати на берег лівійський,
Відповідає Венера: «Хто буде такий нерозумний,
Щоб не годився на це і з тобою війну починав би?
Тільки б усе те, про що ти говориш, щасливо здійснилось!
110 Та непокоїть мене і доля, і те, чи Юпітер

Згоден, щоб спільне було у пунійців з троянцями місто;
Схвалить чи ні він союз тих народів, сполучення їхне.
Ти його жінка, тобі так личить його попросити;
Йди, я піду за тобою». На це знов цариця Юнона:
115 «Це вже моя буде справа. Тепер уважай, як я хочу
Те повести все, що статися має, скажу коротенько:
Завтра на лови Еней і Дідона нещасна до гаю
Виїхать хочуть, як тільки Тітан своє ранне проміння
Світові завтра проявить і землю почне осявати,
120 Чорну зішлю градову на них тучу, коли гарячкове
Заметушаться ловці й опережуть сітями ізвори,
Зливою змию, заграю громами із хмарного неба.
Все товариство тоді розбіжиться і в темряві зникне.
Вождь тоді Трої й Дідона, обое, вбіжать до печери
125 Разом. З'явлюся і я там, якщо ж і твоя на те буде
Воля, то їх у подружжя зв'яжу я навік, – хай належна
Буде йому. Тут же буде й весілля?» На те Кітерея
Згоду дала й усміхнулась, бо підступ її зрозуміла.[87 - Підступ Юнони, яка хотіла затримати Енея в Африці і не пустити в Італію.]

Рання тим часом із хвиль Океану вже вийшла Аврора,
130 І засвітилося небо промінням, а молодь добірна
З брам висипає і сіті несе очкуваті, і сильця,
Й ратища широколезі; їздці виїжджають массільські
З турмою гончих собак. Та чомусь забарилась цариця
В спальні, і ждуть при порозі на неї пунійські вельможі.
135 Жде й дзвінконогий баский аргмак біля входу, – в оздобі
З пурпуру й золота він неспокійно глодає вудила, Піною вкриті.
Аж, зрештою, вийшла із почтом великим:
Шати сидонські на ній і обшиті каймою в мережах,
І сагайдак золотий, із золота шпилька у косах,
140 Застібка з золота шати багряні на ній запинає.
От і фрїгійський з'явився загін, і з лулом веселим
Всі виступають. Та серед усіх сам Еней найпишніший
Між товариством з'явився й з'єднав ті загони обидва.
Мов Аполлон, що додому з зимівлі з-над Ксанту вертає
145 І прибуває з Лікії на Делос, щоб тут відновити
Знов хороводи, а при вівтарях уже товпляться всуміш
Жителі Криту й дріопи строкаті, іще й агатірси;[88 - Аполлон узимку перебував у Лікії, в Малій Азії, а влітку на острові Делосі, де його прихід вітали співами й танцями.]

Сам він ступає верхів'ями Кінту, і кучері буйні
Лавром вінчає м'яким, і вінець золотий накладає,

150 Й стріли на плечах дзвенять, – та нічим же не гірший від нього,
Ідучи верхи, Еней: такою він сяє красою.

А прибули вони в гори високі, у нетрі безкраї,
З гір позбігали козулі, із скельних верхів розігнавшись,
Олені з другого боку поля пробігають розлогі,
155 Куряву збили, тікають, юрбою верхи покидають.
А молоденький Асканій на борзому конику грає
По долинах то з одними, то з другими йде в перегони;
Молиться в серці, щоб так йому з гір або лев рудошкірий,
Або запінений дикий кабан на путі нагодився.

160 Але тим часом по цілому небу знялися великі
Шуми і гуркіт, і ринула злива усуміш із градом.
Тут весь тірійський загін і за ним уся молодь троянська,
З ними й дарданський Венерин унучок у сторони різні,
Перелякавшись, розбіглись шукать собі схову; тут ріки
165 З гір полилися. Дідона й володар троянський в печеру
Вбігли глибоку, в ту ж саму. І перша Земля і Юнона,[89 - Землю, як
найдавнішу з богинь, подібно Юноні, вважали покровителькою шлюбного життя.]
Шлюбів творителька, знак подали. Заіскрилося небо
І відгукнулось на шлюб цей; заплакали німфи на горах.[90 - У цьому шлюбі
блискавка була замість весільного смолоскипа і плач німф заміняв весільні співи.]
Мить та найпершою горя і смерті причиною стала.
170 З тої хвилини Дідона вже більше не криє кохання;
Вже на людський поговір не зважає, не дбає про славу:
Зве це подружжям, щоб назвою тою свій гріх прикрасити.

Зараз пішла по лівійських просторах містах
Поголоска, В світі від неї швидкішої гиді ніде не буває.
175 В русі жива, вона сил набуває й росте по дорозі;
Спершу від страху мала, вона згодом сягає до неба,
Ходить сама по землі, а голову в хмарах ховає.
Кажуть, що мати Земля породила її, бо сердита
В гніві була на богів; тож її, вже останню дитину,
180 Кея сестру й Енкелада, у бігу швидку й бистрокрилу,
Їм породила, потвору велику й страшну, – скільки в неї
Пер е на тілі, то стільки е й бистрих очей попід ними —
Дивно сказать – стільки ж уст і у них язиків стільки ж само,
Стільки ж і вух насторожених. В темряві ночі літає
185 Поміж землею і небом; і скигить, очей не заплющить
Навіть в солодкому сні. Вдень сидить, вигляда на вершечках
Башт, на високих покрівлях, міста з них лякає великі,

Бо й на брехливі вістки завзято чатує, й на правду.
Ця Поголовоска на всякі лади просувалась між людом,
190 Тішачись дуже, що може про правду й неправду співати:
Ширила скрізь, що приїхав Еней із троянського роду
І одружитися з ним побажала прекрасна Дідона;
Що цілу зиму уже, забувши про справи державні,
Тільки гульні й ласолюбству стидкому вони віддаються.
195 Ось яку погань розносила поміж людьми ця богиня.
Далі до Ярба-царя завертає вона свої кроки,
Серце у нього словами розпалює, люті викликає.

Він, син Аммона і німфи, умкнутої від Гарамантів,
Храмів величних Юпітеру сто збудував у широкім
200 Царстві й жертovníків сто і на них посвятив негасиму
Ватру, і божу сторожу невинну. Долівка спливала
Кров'ю жертвною, квіти всілякі вінчали одвірки.
Розгарячившись вістями він прикрими, в приступі люті
В храмі, як кажуть, посеред богів, перед їх вівтарями,
205 Руки до неба піднісши, Юпітеру щиро молився:
«О всемогутній Юпітер, якому народ мавруський
В жертву злива на бенкетах своїх, на мережаних ложах,
Вакха ленеїського дар, чи ти бачиш, що діється вколо?»[91 - Вакха
ленейського дар – вино.]

Батьку, чи ж марно громів боїмося, що їх посилаєш?
210 Може, і в хмарах сліпі блискавки, що страшать нас,
І гуркіт їх вже безсилий? Ось жінка, блукальниця в нашій країні,
Поле купила і місто на ній заснувала, а ми їй
Це узбережжя дали для ужитку за нашим законом, —
Сватання сміла відкинуть мое, а прийняти Енея
215 На царювання. Паріс цей із почтом напівчоловічим
Бороду й волос, від мазей вологий, тюрбаном меонським[92 - Тюрбан
лівонський – фрігійська шапка із стрічками, яку підв'язували під бородою;...від мазей
вологий... – Намазувати волосся пахучими мазями вважалося ознакою розніженості,
непристойності.]

Нині підв'язує й править загарбаним. Ми ж тобі жертви
В храмах приносим дарма й лиш пустим потішаємось блиском».

Вислухав батько всевладний, як при вівтарі він молився,
220 Й очі на мури цариці звернув, на закоханих пару,
Що призабули про славу людську, й до Меркурія мовить,
Й ось що Юпітер йому доручає: «Послухай, мій сину,
Клич-но Зефірів до себе, й на крилах лети, і наказ мій
Швидко неси крізь повітря вождеві дарданському, дець він

225 Долі шука в Карфагені тірійському й не пам'ятає
Міст, що їх доля йому присудила. Цілком не такого
Нам обіцяла колись його мати вродлива й два рази
Вирвала цілим із грецької січі.[93 - ...два рази вирвала цілим із грецької січі.

– Раз від меча Діомеда («Іліада», V, 311 і далі), вдруге, коли греки руйнували Трою.]

Казала, що буде

Владарем він у Італії, повний могутньої сили
230 Й гуку военного, сплодить потомство достойного роду,
Крові тевкрійської, що він підкорить весь світ своїй владі.
Як не запалює зовсім його вже тих подвигів слава,
І потрудитись не хоче ніяк, щоб ту славу здобути,
То чи пожалує батько Асканію й римського замку?
235 Що він замислив? Про що між ворожого мріє народу,
І до авзонського племені й нив збайдужілий лавінських?
Хай відпливає. На цьому й усе – так йому сповістиш ти».

Мовить, а той вже готовий виконувати батькову волю.

Спершу сандалії ті золоті він на ноги взуває,

240 Що в піднебесних просторах на крилах несуть понад води

Чи понад землю, як вихор. А потім взяв гілку, якою[94 - ...взяв гілку... –
палицю, повиту зміями (атрибут Меркурія).]

Тіні бліді то одні викликає він з Орка, то інші

Гонить у Тартар страшний, нею сні навіває і будить,

Навіть мерцям відкриваючи очі; керує вітрами

245 Й перепливає він нею по хмарах бурхливих. У льоті

Бачить і верх кам'яний, і стіни стрімчасті Атланта,

Що досягає верхів'ями самого неба, Атланта,

Що його голову, соснами вкриту, обкутують чорні

Хмари кругом, і бурі з дощами шугають над нею.

250 Плечі йому засипають сніги, з підборіддя в старого

Плинуть потоки, і льодом страшна борода узялася.

Вперше отут, на крилах злітаючи рівних, Кілленець

Став, з того місця він кинувся на хвилі усім своїм тілом,

Наче той птах, що навкруг узбереж, круг скель, де багато

255 Риби, низько літає над самими хвилями моря.

Саме отак, поміж небом й землею літаючи, близько

Берега Лівії, всюди піщаного, різав повітря,

Йдучи від діда по матері[95 - Атлант був дідом Меркурія.] прямо,
Кілленський потомок.

Щойно ступнями крилатими хиж він торкнувся африканських,

260 Бачить Енея, як той укріплює фортецю й будинки

Ставить нові. У нього при боці був меч, що вогнистим

Яспісом сяяв, мов зорі; на плечі накинув кирею,

Пурпуром з Тіру горіла вона, — дар багатий Дідони, —
Золотом ніжно її вишивала. Енеєві зразу
265 Мовить він: «Ставиш підвалини під Карфаген ти високий,
Жінці в догоду ти місто красиве, ох горе, будуєш!
А про державу свою і призначення власне забув ти?
Шле із Олімпу ясного мене повелитель безсмертних,
Що потрясає своєю могутністю небо і землю, —
270 З подувом вітру звелів він накази тобі передати:
Що ти замислив? Чого у лівійським краю забарився?
Що ж, коли зовсім тебе вже не вабить тих подвигів слава
І потрудитись не хочеш уже, щоб ту славу здобути,
То пригадай, що Асканій росте, твій потомок, майбутній
275 Твій спадкоємець Іул, якому в Італії царство
Й римська належить земля». Це Кілленець сказав і, на слові
Цім перервавши, він вигляд відкинув людський і, розплившись
В віддалі в ніжну хмаринку, з очей його десь загубився.

Аж зацікавив наш Еней, це побачивши, аж знепритомнів,
280 Стало аж дибом волосся, і голос засікся у горлі.
Хоче як стій утікати, покинуть цю землю солодку:
Так він злякався цієї богів остороги й наказу.
Що ж тут робити? І як говорити в той час, як цариця
В шалі такому? Де взяти відваги? І з чого почати?
285 Перебігає з одного на друге він мислю швидкою,
Різні можливості ловить, на всякі лади їх тлумачить.
Б'ється він так із думками, й найкращою ця ось здається:
Кличе Мнестея, й Сергеста, й героя Сереста, щоб судна
Нишком готовили, друзів збирали на березі, зараз
290 Потай щоб зброїлись та щоб таїли, чому все те роблять.
Сам же тим часом, коли ще Дідона сердешна не знає
Й не сподівається, що розіб'ється їх щире кохання,
Думать він буде, коли б підступити у найдогіднішу
Мить для розмови і як би до неї промовить найкраще.
295 Радо це всі сприйняли і виконують скоро накази.

Хитрощі ці зрозуміла цариця (хто б міг одурити
Тих, що кохають?). І перша збагнула цей задум майбутній,
Певного й то боячися. Їй, ошалілій, доносить
Та ж Поголоска лиха, що флот вже в дорогу ладнають.
300 Розум утративши свій, божевільна, по місту літає,
Наче шалена при виносі святощів з храму Тіада,
Чи коли оргій трилітніх влаштовують Вакхові свято
І на Кітейрон-горі лунають вночі завивання.

Врешті сама до Енея приходить і так промовляє:
305 «Зраднику, ти сподівався, що зможеш такий величезний
Злочин втаїти від мене й лишить тайкома мою землю?
Чи не задержить тебе вже ніщо – ані наше кохання,
Ані колишня присяга, ні те, що Дідона загине
Смертю жорстокою? Навіть узимку ти з флотом рушаєш
310 І в буревії північні пливти поспішаєш по морю?
Серця не маєш! Якби не в чужі ти краї і оселі
Їхав, а Троя стара ще стояла б, – чи їхав би в Трою
Флотом по збуренім морі? Від мене тікаєш? Благаю
Сліз цих заради і даного слова, бо більше нічого
315 Я собі, бідній, сама не лишила, й заради весілля
Нашого, ради початку подружжя: як добре зробила
Щось я для тебе, як що-небудь з того було тобі мило, —
Змилуйсь над домом, який загибає, облиш свою думку,
Як тільки можна просити, прошу. Через тебе на мене
320 Люті лівійські народи й князі нумідійські, й тірійці
Вже вороги мені. Сором утратила я задля тебе
Й чесне ім'я мое давне, що ним аж до зір величалась.
Гостю мій, ця-бо лиш назва по мужу для мене лишилась,
Ледве живу, на поталу кому ти мене покидаєш?
325 Отже, чого мені ждати тепер? Тільки того, що брат мій
Пігмаліон оці мури потужні зруйнує, чи гетул
Ярб у полон поведе? Ох, коли б хоч потомка від тебе,
Поки покинеш мене, зачала була, щоб хоч маленький
Бігав Еней по світлиці й нагадував личком твій вигляд, —
330 Не відчувала б, що я вже пропаща така і самотня».

Так говорила, а він, пригадавши Юпітера слово,
Й оком не кліпнув, а в серці змагався та біль гамував свій, —
Врешті він коротко каже: «Царице, ніколи не міг би
Я заперечить, хоч скільки б ти послуг своїх не згадала.
335 Буде приємно й Еліссу спогадувать, поки мій розум
Буде притомний і поки мій дух зможе рухати тілом.
Дещо, до речі, скажу: ніколи не мав я надії
Втечу свою затаїти, не думай того, і ніколи
Я не носив смолоскипів весільних, твоїм чоловіком
340 Я не вважався і шлюбних я уз не шукав.
Якби доля Жить за бажанням дала, по своїй усе діяти волі,

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<https://www.litres.ru/vergiliy/eneida/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

1

У заспіві, в якому стисло викладається тема «Енеїди» та міститься традиційне звертання до музи, Вергілій не згадує імені свого героя, бо кожний римлянин прекрасно знав, що з Трої до Лація прибув саме Еней.

2

Землі лавінські – територія міста Лавінії на західному узбережжі Лація, заснованого, за легендою, Енеем на честь Лавінії, дочки царя Латина, з якою він одружився після переможної війни з Турном.

3

Місто Альба-Лонга, засноване сином Енея Асканієм, стало столицею Лація. Тут довгі роки правили нащадки другого сина Енея – Сільвія (від Лавінії). Засновниками ж Рима, за переказом, були брати-близнята Ромул і Рем, сини царівни з Альби-Лонги Реї Сільвії і бога Марса.

4

Карфаген заснували фінікійські колоністи з міста Тіра в IX ст. до н. е. (814 р.). Отже, зіставлення часу падіння Трої, яке мало місце в кінці XII ст., з заснуванням Карфагена – явний анахронізм.

5

Натяк на зруйнування Карфагена римлянами в 146 р. до н. е.

6

За греків. Юнона була на боці греків під час Троянської війни. В «Енеїді» вона далі переслідує троянців.

7

Троянський царевич Паріс присудив яблуко краси Венері, через що викликав гнів Юнони і

Мінерви, які претендували на титул найкрасивішої богині.

8

Предок Енея Ганімед був поставлений виночерпієм богів замість дочки Юнони – Геби.

9

Свою розповідь починає Вергілій не від падіння Трої, а з часу, коли троянці на сьомому році блукання наближалися до Італії. Попередні події викладені в II і III книгах у розповіді Енея.

10

За Гомером («Іліада», V, 329 і далі), Еней загинув би від меча грецького героя Діомеда, сина Тідея, коли б його не врятувала Венера.

11

Блага Церери – зерно, хліб, їжа.

12

Двоєрядні судна – так звані біреми – кораблі з двома ярусами весел.

13

Зброя Каїка – на кормі корабля вміщували для його відзнаки зброю.

14

Троя, яка мала ще іншу назву – Іліон.

15

Тоба – національний одяг римлян.

16

Цезар – тут Октавіан Август, усиновлений Гаєм Юлієм Цезарем.

17

Поет має на увазі перемоги Октавіана над єгипетською царицею Клеопатрою.

18

Відчинені двері храму Януса показували, що римська держава веде війну, зачинені – що мирний час.

19

...сина шле Майї... – тобто бога Меркурія, вісника богів.

20

Котурн – високе мистецьке взуття.

21

...птах... Юпітерів... – орел.

22

Аналогічно в «Одіссеї» Гомера (VII, 39 і далі) Афіна окутує Одиссея туманом, щоб він непоміченим увійшов до міста і палацу Алкіноя.

23

Голова коня була викарбувана на карфагенських монетах як емблема міста.

24

Вергілій переносить на карфагенські стосунки римський звичай вести засідання сенату в храмах богів.

25

Неповний вірш. Таких в «Енеїді» – 58.

26

Батечко тевкрів – Еней, проводир троянців.

27

Мармур із острова Пароса вважався найкращим.

28

Римляни вважали карфагенян віроломними.

29

Стріли Тіфея – громи Юпітера. Названі так тому, що Юпітер уперше громом убив велетня Тіфея. Цим порівнянням зображено всемогутність бога любові.

30

Іопас грав... – Іопас оспівує виникнення світу і життя на землі, подібно як Орфей в «Аргонавтиці» Аполлонія Родоського.

31

Син Аврори – Мемнон, ватажок ефіопів.

32

Улісс звинуватив Паламеда в зраді, знайшовши у нього сфальшований лист троянського царя Пріама і гроші, що закопав у його наметі сам Улісс. Греки вбили Паламеда (див. рядок 90).

33

При вирушенні в Трою греків затримала буря в Авліді; щоб мати благополучне плавання, за провіщанням оракула, вони принесли в жертву дочку царя Агамемнона – Іфігенію (за міфом, Артеміда замінила Іфігенію ланню і взяла дівчину в Тавріду).

34

Ітакієць – Одиссей, правитель острова Ітаки.

35

Митець-лиходій – той же Одиссей-Улісс.

36

Стародавні греки і римляни посипали голови жертвних тварин перед тим, як зарізати, мукою, грубо мленою і змішаною з сіллю, та прикрашували їх стрічками.

37

...до Пелопових мурів... – до Аргосу і Мікен на Пелопоннесі. Мури ці побудував Пелопс.

38

Опис загибелі Лаокоона та його синів, задушених велетенськими зміями, що їх наслали розгнівані боги. Лессінг у славнозвісній праці «Лаокоон» порівнює Вергілієве зображення з античною скульптурою – групою Лаокоона (знайденою в Римі в 1506 р.), яку створили родоські скульптори в I ст. до н. е. – Агесандр, Полідор і Афінодор, і досліджує питання різниці між літературою й образотворчим мистецтвом.

39

Трітоніда – тобто Мінерва, зображення якої стояло в Трої.

40

Морський бог Нерей, як і Нептун, має в руках тризубець – символ влади над морем.

41

Греки, які повернулись після втечі, дізнаються про обман за різницею в мові.

42

Бойовий прийом римських легіонерів: римські солдати тримали над головою щити так, що краї їх заходили один за один і могли захистити від будь-якої зброї.

43

Гомер в «Іліаді» (VI, 243) згадує про кімнати п'ятдесяти синів і дванадцяти зятів Пріамових.

44

Храм або жертovníк служили надійним захистом для переслідуваних.

45

Тіндареева донька – Єлена, дружина Менелая.

46

Троя нептунська – за переказом, Нептун і Аполлон допомогли Лаомедонтові збудувати мури Трої.

47

Земля мавортійська – Фракія, покровителем якої був бог війни Марс.

48

Юпітерові.

49

Батько Градів – Марс.

50

Стародавні греки і римляни скроплювали могилу померлого молоком, медом, вином і кров'ю жертвних тварин.

51

Священна земля – острів Делос, місце народження Аполлона і Діани.

52

Доріді, дружині Нерея.

53

До народження Аполлона і Діани Делос був плавучим островом.

54

Божий стрілець – Аполлон, що разив стрілами.

55

Гора – мається на увазі Кінт.

56

Юпітера острів – там ніби народився цей бог.

57

Корибанти – жерці богині Кібели.

58

Царство кносійське – острів Крит.

59

Острів Наксос славився культом Вакха.

60

Парос сніжно-білий – від білого мармуру, що його добували на цьому острові.

61

Римові.

62

Дардан та Іас народилися в Італії, в Етрурії, і переселилися до Малої Азії, до Троади.

63

Країна діктейська – Крит.

64

Тевкра і Дардана.

65

Фурії – гарпії пізніше стали ототожнюватися з фуріями.

66

Храм Аполлона – на мисі Актії, біля берегів якого плавання було дуже небезпечним.

67

За римським звичаєм, до дверей храму прибивали військові обладунки, вказавши ім'я переможця і переможеного.

68

...високі твердині феаків... – острів Коркіра (нині Корфу).

69

Троянські поселенці в Епірі називали місцевості іменами зі своєї вітчизни – Трої.

70

Сина Ахілла... – тобто Пірра.

71

Гектора, дядька... – Креуза була сестрою Гектора.

72

...до віщуна... – до Гелена.

73

Пурпурний колір, як вірили стародавні греки і римляни, охороняв від лихого ока.

74

Зміст такий: для моряків, які плывуть від іонійського моря, Мессінська протока здається закритою мисом Пелором; при наближенні мис немовби віддаляється і дає прохід у

протоку.

75

Ворожбитка – Сівілла.

76

Фебів віщун – Гелен.

77

...щоб менше грекам були на заваді... – тобто краще, щоб ці місця лежали подалі від шляху греків.

78

...пристань і... храм... Мінерви... – теперішнє Кастро в Калабрії.

79

За римським звичаєм, слід зважати на перший віщий знак під час сходження на берег.

80

Лацінська богиня – Юнона, що на мисі Лаціній в області Бруцій мала славнозвісний храм. На цьому ж мисі були міста Кавлон і Сцілацей.

81

...до манів... – до підземного царства тіней.

82

Він – Енкелад. Виверження Етни буває нібито через зусилля цього гіганта звільнитися з-під гори.

83

Про пригоди Одиссея і його супутників у печері Поліфема, осліплення циклопа (кіклопа) і чудесну втечу греків розповідає Гомер у IX пісні «Одіссеї».

84

Фебове світло – сонячне світло, сонце.

85

...злочином брата... – Пігмаліона, що вбив чоловіка Дідони Сіхея.

86

Цереру, богиню землеробства, вважали законодавицею культури і норм шлюбного життя. Ліей – Вакх, що вважався богом родючості й зростання.

87

Підступ Юнони, яка хотіла затримати Енея в Африці і не пустити в Італію.

88

Аполлон узимку перебував у Лікії, в Малій Азії, а влітку на острові Делосі, де його прихід вітали співами й танцями.

89

Землю, як найдавнішу з богинь, подібно Юноні, вважали покровителькою шлюбного життя.

90

У цьому шлюбі блискавка була замість весільного смолоскипа і плач німф заміняв весільні співи.

91

Вакха ленейського дар – вино.

92

Тюрбан лівонський – фрігійська шапка із стрічками, яку підв'язували під бородою;...від мазей вологий... – Намазувати волосся пахучими мазями вважалося ознакою розніженості, непристойності.

93

...два рази вирвала цілим із грецької січі. – Раз від меча Діомеда («Іліада», V, 311 і далі), вдруге, коли греки руйнували Трою.

94

...взяв гілку... – палицю, повиту зміями (атрибут Меркурія).

Атлант був дідом Меркурія.